

UDK 341.76(456.31:497.1)"1925"; 327(456.31:497.1)"1925"

CERIF: H 271, H 300

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_21103A

Dr Radmila RADIĆ*

PREGOVORI O KONKORDATU IZMEĐU KRALJEVINE SHS I SVETE STOLICE 1925. GODINE

Prilog se bavi predistorijom, pripremama i tokom pregovora o sklapanju konkordata između Kraljevine SHS i Svete Stolice 1925. godine. Zasnovan je na građi i štampi domaće provenijencije, i novijoj literaturi čiji su autori bili akteri ovih događaja ili su imali uvid u građu poreklom iz vatikanskih arhiva. Ključno pitanje na koje pokušava da se odgovori odnosi se na osnovne razloge neuspeha pregovora.

Ključne reči: *Kraljevina SHS. – Sveta Stolica. – Konkordat. – Rimokatolička crkva. – Diplomatski odnosi.*

---

* Naučni savetnik, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, Srbija, mandicr58@gmail.com.

1. UVOD

Povodom stogodišnjice uspostavljanja diplomatskih odnosa između Kraljevine SHS i Svete Stolice, moglo bi se reći da su istraživanja uglavnom zaokružena i da su najvažniji aspekti ove teme obrađeni. U novijim radovima nadoknađen je i raniji nedostatak uvida u građu poreklom iz vatikanskih arhiva.¹ Razlog za još jedan povratak pregovorima o konkordatu iz 1925. ovim prilogom nalazi se u činjenici da je uz nove podatke o događajima i akterima moguć jasniji prikaz razumevanja njihovog neuspaha ali i osnovnih tokova odnosa između Kraljevine SHS i Svete Stolice, koji će biti aktuelni tokom celokupnog međuratnog razdoblja.

2. NASTANAK KRALJEVINE SHS I SVETA STOLICA

Mada se tokom 1918. pominjala mogućnosti proširenja postojećeg konkordata koji je Kraljevina Srbija potpisala 1914. godine, pa je i čak i papa Benedikt XV (Giacomo della Chiesa)² navodno bio sklon toj ideji, kao i neki biskupi u Kraljevini,³ Sv. Stolica nije ipak nameravala da primeni na novu državu ono što je uspostavljeno ovim sporazumom. I nije nameravala da prihvati sukcesiju na Kraljevinu SHS prava koja je Austro-Ugarska imala nad katolicima u toj oblasti.⁴ Postojalo je i oklevanje u vezi sa prihvatanjem Kraljevine SHS. Katolička hijerarhija je na biskupskoj konferenciji u novembru 1918. godine predložila Sv. Stolicu da se konkordat što pre zaključi. Lujo

---

¹ O odnosima Kraljevine Srbije i kasnije Kraljevine SHS i Svete Stolice ili pojedinim aspektima ovih odnosa, postoji obimna literatura čije podrobno navođenje bi zauzelo mnogo prostora, pa se stoga ovde navode samo imena autora: Viktor Novak, Sima Simić, Jovan Stefanović, Josip Buturac i Antun Ivandija, Vjekoslav Vagner, Srećko Dragošević, Mirko Mirković, Dragoljub R. Živojinović, Dragoslav Janković, Ferdo Šišić, Bogdan Krizman, Petar Strčić, Ljubo Boban, Ferdo Čulinović, Jure Bogdan, Ružica Guzina, Ivan Lazić, Nikola B. Milovanović, Predrag Ilić, Miloš Mišović, Julijana Vrčinac, Božo Milanović, Zlatko Matijević, Igor Salmić, Tomislav Išek, Nikola Žutić, Ljubodrag Dimić, Mirko Petrović, Dušan S. Rakitić, Gašper Mithans, Tomislav Mrkonjić, Masimilijano Valente, Stela Aleksander, Ketrin Bek, Paolo Blasina i mnogi drugi.

² Papa Benedikt XV (1854–1922), za papu je izabran 1914. Objavio je prvi *Zakonik kanonskog prava* Rimokatoličke crkve i osnovao Kongregaciju za Istočnu crkvu i Istočni institut (kasnije Ruski institut). „Benedikt XV“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=6875>, poslednji pristup 25. decembra 2020.

³ Novak, 1948, 165.

⁴ Valente, 2016, 493–513.

Bakotić,⁵ koji je ostao u Delegaciji posle odlaska opunomoćenog ministra i delegata srpske vlade na sprovođenju konkordata, Mihaila Gavrilovića 1917. godine, smatrao je u to vreme da bi trebalo da dođe u zemlju i da se upozna sa prilikama i potrebama katoličkog življa za „eventualno proširenje Konkordata“. Vlada Stojana Protića⁶ je, po svemu sudeći, bila sklona da inicijativu po tom pitanju prepusti Sv. Stolici, a svoju pažnju je usredsredila

⁵ Lujo Bakotić (1867–1941), Srbin rimokatolik, pravnik, advokat, publicista, leksikograf, diplomata. Gimnaziju je završio u Splitu, a Pravni fakultet u Beču 1890. Doktorirao je u Gracu 1892. a advokatski ispit je položio 1897. Radio je kao advokat u Šibeniku. Bio i predstavnik Srpske stranke u Dalmatinskom saboru. Na predlog ministra prosvete i crkvenih dela Ljube Jovanovića a rešenjem Ministarskog saveta od 11. januara 1913. godine, određen je za člana komisije „koja ima da prouči pitanja o uređenju rimokatoličke crkve i da izradi projekat konkordata između Kraljevine Srbije i Rimske Stolice.“ (Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije, 334–134–70, 80) Bakotić je prvi put polovinom decembra 1913. otišao u Rim gde je započeo razgovore o zaključenju konkordata. (Bakotićevo postavljenje D. Živojinović tumači kao „politički i psihološki korak prema Jugoslovenima u Monarhiji“, koji nije ostao neprimeten. Živojinović, 1980, 32–33) Primio je srpsko podanstvo u poslednjem tromesečju 1914. i postao stanovnik Beograda. (AJ, MIP KJ, 334–137–80) List *Pravda* objavio je 31. januara 1915. da Bakotić putuje sledeće nedelje u Rim radi izmene ratifikacije. (*Pravda*, 31, 31. 1. 1915) Postavljen je za pisara treće klase u Rimu 19. jula 1915. a za sekretara prve klase Poslanstva u Parizu 21. juna 1915. da bi 9. avgusta 1915. bio ponovo upućen na mesto sekretara u Delegaciji pri Sv. Stolici. (AJ, MIP KJ, 334–137– 80; *Pravda*, 205, 26. 7. 1915; 227, 18. 8. 1915; *Večernje Novosti*, 401, 20. 8. 1915, 2) Kraljevski poslanik druge klase pri Sv. Stolici, Bakotić je bio od 24. januara 1920. do 15. oktobra 1923. kada je razrešen dužnosti. (AJ, MIP KJ, Službeni list, 334–137–49 (1–4)–50–54–67; 334–137–87, 88, 92, 98, 99, 114, 120, 124; *SBR*, 2004, 378–379; Valente, 2012, 96, 195) Ministarstvo inostranih poslova je 3. septembra 1923. izvestilo Poslanstvo pri Sv. Stolici da je ukazom kralja od 30. avgusta dr Lujo Bakotić, izvanredni poslanik i punomoćni ministar stavljen na raspoloženje Kraljevskoj vladi. Poslanstvo je 9. oktobra 1923. iz Rima uputilo pismo Luja Bakotića, bivšeg poslanika pri Sv. Stolici, ministru M. Ninčiću o predaji opozivnih pisama papi Piju XI. Papa je izrazio zadovoljstvo njegovim radom i priznanje dodeljivanjem Velikog krsta Pijevog reda „virtuti et merito“. (AJ, MIP KJ, Personalni odsek, 334–137–74, 76, 77, 334–123–192a; „Naš poslanik pri Vatikanu“, *Samouprava*, 2. 4. 1920; „Mi i Vatikan“, *Samouprava*, 20. 10. 1923) Po povratku u zemlju Bakotić je bio pomoćnik šefa i v. d. šefa Odeljenja za izvršenje međunarodnih ugovora MIP-a, v. d. pomoćnika i pomoćnik ministra inostranih poslova i izvanredni poslanik u Moskvi. Razrešen je dužnosti 31. avgusta 1934. i penzionisan 27. juna 1935. Bio je nosilac više odikovanja. Govorio je italijanski, nemački i francuski. Pisao je i stručne radove i novinske članske i često je koristio pseudonim *Dalmaticus*. Objavio je: *La Question de la Dalmatie*, Genève: Georg et Cie, 1918; prevod Biblije sa latinskog (Stari i Novi Zavet), Beograd, 1933; *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd, 1936; *Srbi u Dalmaciji: od pada Mletačke Republike do ujedinjenja*, 1939. i dr. AJ, MIP KJ, Službeni list, 334–137–49 (1–4)–50–54– 67; 334–137–87, 98, 99, 114, 120, 124.

⁶ Stojan M. Protić (1857–1923) je bio političar, državnik i publicista, jedan od osnivača Narodne radikalne stranke u Srbiji. Obrazovao je prvu vladu Kraljevine SHS i bio je prvi njen predsednik.

na priznanje nove države. Zbog toga se tokom prvih meseci 1919. godine u krugovima jugoslovenske diplomatije o konkordatu malo govorilo.⁷

Nezadovoljna držanjem klera i odlukama biskupske konferencije održane u Zagrebu novembra 1918. godine⁸ o političko-verskoj situaciji u Kraljevini SHS, Kurija je odlučila da pošalje papinog izaslanika da se obavesti o prilikama i položaju Rimokatoličke crkve, kao i o stvaranju nove države. Državni sekretar Gaspari (Pietro Gasparri)⁹ poslao je Pjera Bastijena (Pierre Bastien) u misiju. On je kao benediktinac pripadao opatiji Maredsous, a u Rimu je bio profesor na benediktinskom univerzitetu Sv. Anselma i saradnik više vatikanskih službi. Stekao je određeno iskustvo o verskoj situaciji na Balkanu, budući da je između 1910. i 1914. bio apostolski vizitator Bosne i Hercegovine.¹⁰ Kardinal Gaspari je 18. januara 1919. rekao baronu Montiju (Baron Carlo Monti)¹¹ da je Sv. Stolica poslala Bastijena u Dalmaciju s dva glavna cilja: da sprečiti ujedinjenje Hrvata sa Srbima (stigao je prekasno) i da biskupima preporuči smirenost, umerenost i neutralnost.¹² Bastijen je prispeo u Ljubljani početkom decembra 1918. i tom prilikom biskup Jeglič¹³ ga je upoznao sa stanjem u zemlji. Benediktinac se slobodno kretao po Kraljevini, prenosio biskupima poruke Sv. Stolice i učestvovao u radu

⁷ Živojinović, 1980, 384–407.

⁸ Na konferenciji biskupata održanoj u Zagrebu od 27. do 29. novembra 1918. doneta je između ostalog odluka da se zamoli papa da dozvoli da se pravo, koji su neki krajevi imali u vezi upotrebe staroslovenskog jezika u sv. misi (po rimskom obredu) protegne na celo područje države i da se dozvoli transkripcija glagoljskih slova u latinski. (Novak, 1948, 261) Opširnije o biskupskoj konferenciji i pitanjima koja su razmatrana u: Valente, 2012, 23–26.

⁹ Pijetro Gaspari (1852–1934), rimokatolički kardinal i diplomata, potpisnik Lateranskog pakta. Služio je kao kardinal državni sekretar pape Benedikta XV i Pija XI. „Pietro Gaspari“, <https://www.britannica.com/biography/Pietro-Gasparri>, poslednji pristup 28. decembra 2020.

¹⁰ Valente, 2012, 17–19; Mrkonjić, 2010, 539–574.

¹¹ Baron Karlo Monti (1851–1924), studirao je na Nacionalnom koledžu, a zatim na Državnom univerzitetu u Đenovi zajedno sa Đakomom dela Kijezom, budućim papom Benediktom XV. Kada je 1914. Dela Kijeza izabran za papu, odabrao je svog školskog druga za poverljivog posrdnika za odnose sa italijanskom državom. Tokom sedam godina papstva, papa je primio Montija oko 175 puta. U novembru 1924. Sv. Stolica je kupila *Dnevnik* i arhivu preminulog Montija. Njegova ostavština se danas čuva u Istorijskom arhivu Drugog dela Državnog sekretarijata (nekada Specijalnih crkvenih poslova). Archivio Apostolico Vaticano, Arrangement of the Fondo Culto, <http://www.archivioapostolicovaticano.va/content/aav/en/attivita/ricerca-e-conservazione/progetti/inventariazione/fondo-culto.html>, poslednji pristup 5. februara 2021.

¹² Živojinović, 1980, 384–407; Valente, 2020, 163–183; Valente, 2012, 27.

¹³ Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937), teolog i biskup. Bio je profesor teologije u Ljubljani a od 1882. u Sarajevu blizak saradnik nadbiskupa J. Štadlera. Od 1898. je bio biskup u Ljubljani. Bio je pobornik katoličkog pokreta i konzervativnog katolicizma.

biskupske konferencije u leto 1919. u Zagrebu. U više izveštaja koje je poslao, Bastijen je potvrdio protivljenje ideji o „Jugoslovenskoj kraljevini“ i negativno je izveštavao o Srbiji kao o „eksponentu šizmatičke Rusije na Balkanu“, koja gaji „duboku mržnju prema Katoličkoj crkvi“. ¹⁴ On je upozoravao na opasnost od uticaja „raskolnika“ i na potrebu da se obrati posebna pažnja na mešovite brakove i katoličke škole. Predlagao je i stvaranja velike katoličke stranke pod nadzorom i upravom biskupa, koja bi jedinstveno delovala u odbrani verskih interesa. ¹⁵

P. Bastijen se u izveštaju iz Zagreba 14. marta 1919. bavio pitanjem posete britanskog kardinala Frensis Borna (Francis Bourne) Kraljevini SHS, ¹⁶ ali je preneo i novosti o odnosima Crkve i države i verskoj situaciji u zemlji. On je iz pouzdanog izvora saznao kako su neki biskupi u dogovoru sa vladom pripremali nacrt konkordata. Posle ovog izveštaja, kardinal Gaspari je hitno opomenuo nadbiskupa Bauera ¹⁷ da je to isključivo u nadležnosti Sv. Stolice. Nadbiskup 20. maja 1919. piše Benediktu XV i izvinjava se, priznajući da je pokušao da promoviše dobre odnose sa vladom i da je dao suštinski pozitivnu ocenu nacrtu sporazuma. ¹⁸

Jugoslovenski biskupi nisu bili u stanju da ubede papu i kardinala Gasparija da izmene svoje stavove ni prema Kraljevini SHS, ni prema politici Italije u Dalmaciji i Istri, pa je tražena podrška visokih katoličkih prelata drugih zemalja. Biskup splitsko-makarski Juraj Carić ¹⁹ stupio je u kontakt sa nadbiskupom Baltimora, Gibonsom (James Gibbons, 1834–1921), kao i sa britanskim kardinalom Bornom za vreme svog boravka u Parizu. Carić je želeo da osigura podršku za svoju političku aktivnost u ime dalmatinskog

---

Podržavao je A. Korošeca kao vođu Slovenačke narodne stranke. „Jeglič, Anton Bonaventura“, <https://proleksis.lzmk.hr/28955/>, poslednji pristup 16. januara 2021.

¹⁴ Valente, 2012, 17–19, 29–30, 39–40, 46.

¹⁵ Paralelno sa Bastijenovim izveštajima, vesti o situaciji na slovenačkom području, u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, nastavile su da stižu u Vatikan od biskupa Jegliča, od kapitularnog sarajevskog vikara Šarića i dr. Valente, 2012, 58–66.

¹⁶ Valente, 2012, 42–43. O poseti kardinala Borna: Radić, 2018, 265–276; Matijević, 2019, 112–113.

¹⁷ Antun Bauer (1856–1937) zagrebački nadbiskup, posvećen je u Rimu 1911. za biskupa i imenovan koadjutorom s pravom nasledstva nadbiskupu Juraju Posiloviću. Upravu Zagrebačke nadbiskupije preuzeo je 1914. „Bauer, Antun“, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=6326>, poslednji pristup 28. decembra 2020.

¹⁸ Banjalučki biskup Jozo Garić nije bio istog mišljenja kao nadbiskup u pogledu nacrtu sporazuma i u pismu upućenom državnom sekretaru Gaspariju od 4. maja 1919. distancirao se od svojih kolega biskupa. Valente, 2012, 44, 49–51.

¹⁹ „Carić, Juraj“, *Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3389>, poslednji pristup 25. decembra 2020.

katoličkog klera. Međutim, usklađivanje stavova Kurije i jugoslovenske katoličke hijerarhije u pogledu rešavanja teritorijalnih sporova na Jadranu bilo je neostvarljivo.²⁰

Na zahtev nadbiskupa Bauera, a u saglasnosti sa vladom, dr Svetozar Ritig²¹ je otputovao u Rim da objasni položaj crkve i iznese zahtev biskupata da se reše neka otvorena pitanja. Ritig se u Rimu konsultovao sa krčkim biskupom Antunom Mahničem (koga su italijanske vlasti proterale sa Krka), posle čega je podneo papi i kardinalu Gaspariju na razmatranje promemoriju od 15 tačaka (pitanja vezana za katoličku hijerarhiju; crkvenu autonomiju; staroslovenski jezik; Mahničevu deportaciju; agrarnu reformu, crkvene prilike u Rijeci, slanje papskog delegata i dr.).²² Po povratku iz Rima, uputstva koja je dobio poslužila su kao osnov za donošenje odluka biskupske konferencije. Stav Kurije po pitanju konkordata iz 1914. bio je, po svemu sudeći negativan. Ritig je saopštio samo da je Sv. Stolica očekivala da vlada Kraljevine SHS pokrene to pitanje. Ipak, Biskupska konferencija održana u Zagrebu od 15. do 20. jula 1919. donela je između ostalog odluku da se traži da se konkordat po uzoru na onaj sa Kraljevinom Srbijom iz 1914. proširi na čitavu zemlju.²³ Posle biskupske konferencije pojedini listovi su objavili vest da ministar vera priprema nov konkordat za čitavu zemlju. To je navelo ministra inostranih poslova Antu Trumbića²⁴ da traži od vlade obaveštenje da li je vest tačna. Protić je odgovorio da vest nije tačna i da se u vladi nije razgovaralo o tome.²⁵

Državni sekretar kardinal Gaspari poslao je otpravniku poslova pri Sv. Stolici dr Luju Bakotiću 6. novembra 1919. notu u kojoj priznaje Kraljevinu SHS.²⁶ Potom je 22. novembra u Državni sekretarijat stigla beleška Bakotića (od 7. novembra) u kojoj je delegat jugoslovenske vlade zahvalio Sv. Stolici na

²⁰ Krizman, Hrabak, 1960; Živojinović, 1966, 145–168; Živojinović, 1967, 288, 295–297; Živojinović, 1976, 249–276; Živojinović, 1978; Živojinović, 1980, 324–331, 342–345, 369–374; Živojinović, 2012, 196, 227; Matijević, 1986, 28–34.

²¹ Dr Svetozar Ritig (1873–1961) bio je hrvatski sveštenik, crkveni istoričar, teolog i političar.

²² O Ritigovom boravku u Rimu i dokumentu koji je dostavio Državnom sekretarijatu opširnije u: Živojinović, 1980, 384–407; Matijević, 2019, 114–116; Valente, 2012, 54–55.

²³ „Skup jugoslovenskih vladika u Zagrebu“, *Samouprava*, 7. 8. 1919; Novak, 1948, 263; Valente, 2012, 56.

²⁴ Ante Trumbić (1864–1938) je bio hrvatski advokat i političar. U razdoblju od 7. decembra 1918. pa do 22. novembra 1920. vršio je dužnost ministra spoljnih poslova.

²⁵ Živojinović, 1980, 384–407.

²⁶ AJ, Poslanstvo u Londonu, 341–6–21; „Priznanje naše Kraljevine od Vatikana“, *Samouprava*, 7. 1. 1920; Novak, 108.

priznanju, zatražio uspostavljanje delegacije i predložio se za „izvanrednog izaslanika i opunomoćenog ministra njegovog veličanstva kralja Srba, Hrvata i Slovenaca pri Njegovoj Svetosti Vrhovnom pontifikatu.“ Kardinal Gaspari je dao odobrenje za imenovanje Bakotića. Na pitanje barona Montija 20. novembra, o razlozima priznavanja, papa je odgovorio da su „do sada to učinile sve druge vlade i da stoga, nije bilo razloga da i Sveta Stolica to ne učini, iako njene simpatije prema Srbiji nisu velike“.²⁷

Bakotić je 24. januara 1920. postavljen za izvanrednog poslanika i punomoćnog ministra druge klase pri Sv. Stolici u Rimu.²⁸ Posle mnogo odlaganja i pregovaranja on je konačno 13. marta 1920. godine predao papi Benediktu XV akreditivna pisma.²⁹ Krajem jula 1920. Bakotić je tražio od ministra trgovine i zastupnika ministra inostranih poslova dr Momčila Ninčića³⁰ da mu dopusti dolazak u Beograd radi dogovora o opštim linijama i detaljima u pogledu predstojećih pregovora o konkordatu.³¹ Godinu i nešto dana kasnije, Lujo Bakotić piše, 22. oktobra 1921., Marku Đuričiću, ministru pravde i zastupniku ministra inostranih poslova Kraljevine SHS, da je Borgongini Duka (Francesco Borgongini-Duca)³² u razgovoru sa njim pomenuo i pitanje konkordata. Bakotić napominje da je u aprilu mesecu prilikom boravka u Beogradu predao Nikoli Pašiću³³ jedan elaborat sa kojim

²⁷ Živojinović, 1980, 384–407; Valente, 2020, 163–183; Valente, 2012, 71–72.

²⁸ AJ, MIP, Službeni list, 334–137–49 (1–4)–50–54–67; 334–137–80. O Bakotiću, zadarski nadbiskup mons. Pulišić piše kardinalu Gaspariju 6. decembra 1920, da je on ispoljavao vrlo snažna srbofilskih osećanja, i da je zato tokom rata pobegao u Italiju da ga austrijska vlada ne internira. Pulišić dodaje kako veruje da se tome treba mora pripisati njegova diplomatska karijera, „jer u novoj državi oreol političkog mučeništva – iako izmišljen – predstavlja glavnu zaslugu za uspon na vrh“. Valente, 2012, 95.

²⁹ AJ, MIP KJ, Personalni odsek, 334–123–192a; „Naš poslanik pri Vatikanu“, *Samouprava*, 2. 4. 1920; „Mi i Vatikan“, *Samouprava*, 20. 10. 1923; Živojinović, 1980, 384–407.

³⁰ Momčilo A. Ninčić (1876–1949) je bio profesor ekonomije i političar, član Narodne radikalne stranke. Na čelu Ministarstva inostranih poslova bio je od početka januara 1922. do početka decembra 1926. s višemesečnim prekidom tokom 1924. godine u vreme vlade Ljubomira Davidovića.

³¹ AJ, MIP KJ, Personalni odsek, 334–84–252, 335.

³² Frančesko Borgongini Duka (1884–1954), od 1907. do 1921. bio je profesor teologije, a zatim papin privatni sekretar od 1917. i od 1921–1922. sekretar Svete kongregacije za vanredne crkvene poslove. Služio je kao nuncije u Italiji od 1929. do 1953. i autor je Lateranskog sporazuma iz 1929. između Sv. Stolice i Italije. Izabran je za kardinala 1953. „Francesco Borgongini-Duca“, <https://www.britannica.com/biography/Francesco-Borgongini-Duca?overlay=true&assemblyId=8988>, poslednji pristup 25. decembra 2020.

³³ Nikola P. Pašić (1845–1926), srpski i jugoslovenski političar, dugogodišnji predsednik vlade Kraljevine Srbije i Kraljevine SHS, osnivač i vođa Narodne radikalne stranke.

se on složio i da je očekivao da mu Ministarstvo da nalog da pristupi radu u tom pravcu. Naglašava da će to biti zamašan rad i da bi u Ministarstvu trebao da postoji jedan stalan referat za vatikanske stvari i predlaže da se na to mesto postavi Ivo Andrić,³⁴ jer on poznaje vatikanski svet, njegove navike i mentalitet, pametan je i vredan.³⁵

Dileme o važenju konkordata zaključenih pre Prvog svetskog rata (za prostor Kraljevine SHS: konkordat Sv. Stolice i Austrije iz 1855. godine, konvencija iz 1881. u Bosni i Hercegovini, konkordati u Crnoj Gori i Srbiji iz 1886. i 1914), kako u Kraljevini SHS tako i u drugim državama nastalim u centralnoj i istočnoj Evropi, rešio je papa Benedikt XV, tako što je 21. novembra 1921. godine izjavio da ne smatra važećim konkordate koji su se odnosili na teritorije tih država.³⁶ Povodom toga Lujo Bakotić je smatrao da konkordati sa Kraljevinom Srbijom i Knjaževinom Crnom Gorom ne mogu prestati da važe jer su one u novu državu ušle kao celovite i nezavisne države, „izrazom svoje slobodne volje,“ ali da se Kraljevina SHS ne može pozivati na privilegije koje je Sv. Stolica dala austrijskoj carevini u pogledu „ostalih jugoslavenskih pokrajina, koje prije rata nisu imale državnu posebnost.“³⁷

3. PRIPREME ZA PREGOVORE

Polovinom 1922. počeo je rad na pripremi materijala za konkordat.³⁸ Bilo je izrađeno više nacрта i predloga za rešavanje odnosa sa Rimokatoličkom crkvom od 1920. godine, kako formulisanih od predstavnika vlasti tako i od Rimokatoličke crkve.³⁹ Ministarstvo inostranih poslova je 23. jula 1922. obavestilo Poslanstvo Kraljevine SHS pri Sv. Stolici da je ministar spoljnih

---

³⁴ Ivo Andrić je u Poslanstvu pri Sv. Stolici obavljao dužnost vicekonzula od 7. marta 1920. Kraljevskim ukazom od 1. oktobra 1921. postavljen je za vicekonzula u Generalnom konzulatu Kraljevine SHS u Bukureštu a iz Rima je krenuo u novembru iste godine. AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Vatikanu, 372–2.

³⁵ Umesto Andrića na to mesto je postavljen rimokatolički sveštenik Ante Anić. Anić je razrešen dužnosti referenta, tj. savetnika za crkvene poslove (neukaznog činovnika) pri Poslanstvu kod Sv. Stolice (bio je na toj dužnosti od decembra 1919) 31. januara 1922. i stupio je na novu dužnost referenta za vatikanska pitanja u MIP-u a nešto kasnije, 1. septembra bio je postavljen za sekretara Užeg odbora Komisije za proučavanje pitanja o zaključenju Konkordata. AJ, MIP, Personalni dosije, Ante Anić, 334–135–458, 147–148, 159, 170, 172; Poslanstvo KJ u Vatikanu, 372–1, 2.

³⁶ Valente, 2012, 189.

³⁷ Žutić, 2008, 221.

³⁸ „Mi i Vatikan“, *Samouprava*, 25. 7. 1922; „Konkordat sa Vatikanom“, *Samouprava*, 1. 10. 1922.

³⁹ Mužić, 2003, 64.

poslova rešenjem od 21. jula 1922. imenovao komisiju za proučavanje pitanja o zaključenju konkordata koja je imala jedanaest članova među kojima su bili i biskupi A. Akšamović⁴⁰ i A. Jeglič, katolički teolozi i sveštenici dr Jozef Hohnjec,⁴¹ Stjepan Korenić⁴² i Ante Anić, kao sekretar.⁴³ Sednice užeg odbora (Ljuba Jovanović⁴⁴ kao predsednik, dr Vladimir Nikolić, gradonačelnik

---

⁴⁰ Antun Akšamović, bosansko-sremski ili đakovački biskup (1875–1959). Gimnaziju je završio u Vinkovcima, a bogosloviju u Đakovu. Sveštenik postaje 1899. Za biskupa je imenovan 1920. a 1923. i za apostolskog administratora severne Slavonije i Baranje (tada delovi Pečujske biskupije). Penzionisan je 1951. „Akšamović, Antun“, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=365>, poslednji pristup 16. januara 2021.

Đakovačka biskupija ostala je u leto 1916. godine upražnjena smrću biskupa Ivana Krapca a Akšamović je obavljao dužnosti vikara. Pošto konkordat Srbije nije stupio na snagu, a novi nije bio zaključen, Kurija je imala formalno pravo da Akšamovića postavi bez vladine saglasnosti. Vlada Kraljevine SHS je preko Ministarstva vera pokušala 1919. da spreči njegovo imenovanje. (AJ, Ministarstvo vera, 69–267–403; Živojinović, 1980, 384–407; Tomas, 2016, 51–52) Došlo je do spora u koji je bio umešan i nadbiskup Bauer, koji je saznao za odluku o imenovanju Akšamovića ali je o tome sa zakašnjenjem obavestio vladu. (Valente, 2012, 53–54) Poslaniku Bakotiću je naloženo da protestuje kod Sv. Stolice zbog ovog imenovanja. On obaveštava MIP 19. septembra 1919. da je imao razgovor u Sv. Stolicu i da je zbog koraka koje je već učinio pre dolaska u Vatikan, papa naredio da se obustavi slanje bule đakovačkom biskupu Akšamoviću. Bakotiću je mons. Sereti (Bonaventura Cerretti), sekretar za izvanredne crkvene poslove, rekao da dok se konačno na zaključni mir, Sv. Stolica se na to pitanje neće vraćati. (AJ, Ministarstvo vera, 69–7–12). Naimenovanje Akšamovića bilo je jedan od razloga koji su naveli predsednika vlade Stojana Protića da 1. avgusta podnese ostavku. Problem je bio rešen početkom 1920. godine, kada je u martu Bakotić saopštio Gaspariju da njegova vlada nema primedbi na kandidata mons. Akšamovića za đakovačku biskupiju. (Valente, 2020, 163–183) Akšamović je svečano ustoličen 22. juna 1920. i u ovom sporu regent Aleksandar je odigrao presudnu ulogu. Sv. Stolica je od tada pre naimenovanja ipak prethodno tražila saglasnost vlade za predložene kandidate. AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Vatikanu, 1919–1920, 372–1; Novak, 1948, 153; Davidov, 1991, 209–325; Dimić, Žutić, 1992, 18–19; Tomas, 2016, 50, 63–64; Žutić, 1994, 79, 96–97, 149–150.

⁴¹ Josip Hohnjec (1873–1964), slovenački teolog, profesor, političar, pedagog. Od 1917. radio je na popularizaciji Majske deklaracije. Bio je potpredsednik Nacionalnog veća u Mariboru a 1919. kao član delegacije SLS-a, otišao je u Privremeno narodno predstavništvo u Beogradu. Na izborima za Ustavotvornu skupštinu (1920) i na izborima za Narodnu skupštinu (1923, 1925) izabran je za narodnog poslanika. Takođe je bio potpredsednik Narodne skupštine. „Hohnjec, Josip“, *Slovenski biografski leksikon*, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi236162/>, poslednji pristup 6. decembra 2020.

⁴² Stjepan Korenić (1856–1940), hrvatski crkveni pisac, za sveštenika zaređen 1881. Od 1915. zagrebački kanonik. Urednik *Katoličkoga lista* (1895–1904) i jedan od glavnih organizatora Hrvatskog katoličkog pokreta. Tomas, 2016, 51.

⁴³ Valente, 2012, 187.

⁴⁴ Ljubomir Jovanović (1865–1928) je bio istoričar, profesor Univerziteta, akademik SKA i političar. Član Narodne radikalne stranke.

Zemuna; sveštenik dr Jakov Čuka⁴⁵ i dr Mihajlo Lanović⁴⁶) držane su od 21. avgusta do 21. oktobra 1922. Prema izveštaju koji je pripremio dr M. Lanović i zaključcima Plenarne komisije insistiralo se na poštovanju pravila poklapanja državnih granica sa teritorijama duhovne jurisdikcije. Predloženo je formiranje jedinstvenog predstavništva Rimokatoličke crkve u Kraljevini SHS koje bi bilo izraženo preko Biskupske konferencije kojoj bi predsedavao najstariji nadbiskup u Kraljevini SHS.⁴⁷ Komisija je predložila i formiranje ninske biskupije i pet mitropolija, od kojih je jedna trebala da bude Beogradska sa biskupijama: Bar, Skoplje, Veliki Bečkerek, Vršac, Subotica i Novi Sad.⁴⁸

Za rad komisije bili su zainteresovani ne samo predstavnici crkve i vlade, nego i šira javnost. Bilo je pristalica i protivnika i kod katolika i kod pravoslavnih. Dok je u Beogradu antikonkordatsko gledište zastupao demokratski *Novi list*, dotle je radikalni *Novi život* odlučno bio za to da se pravni odnosi Rimokatoličke crkve ozakone konkordatom (Voja Janić,⁴⁹ Laza

---

⁴⁵ Jakov Čuka (Čedomil Jakša, 1868–1928), hrvatski književni kritičar. Završio je bogosloviju u Zadru 1888. Studije je nastavio u Rimu, gde je 1890. doktorirao iz oblasti crkvenog prava. Obavljao je razne sveštenečke dužnosti u Zadru i Splitu. God. 1926. imenovan je za rektora Zavoda sv. Jeronima u Rimu. „Čedomil, Jakša“, *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13227>, poslednji pristup 16. januara 2021.

⁴⁶ Mihajlo Lanović (1882–1968), pravnik i profesor. Bio je načelnik odeljenja za Rimokatoličku crkvu u Ministarstvu vera u Beogradu 1919–27. i učestvovao je u izradi nacrtu zakona o međuveriskim odnosima 1920. i u pripremi i vođenju neuspelih pregovora oko sklapanja konkordata između Sv. Stolice i Kraljevine SHS 1922–25. Predavao je na zagrebačkom Pravoslavnom i državoslovnom fakultetu. God. 1943. postao je član Državnoga vijeća NDH, a 1944. član novoosnovanog Pravnoga instituta. „Lanović, Mihajlo“, *Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11123>, poslednji pristup 16. januara 2021.

⁴⁷ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–20. Prema nunciju Pelegrinetiju, vlada je odmah pokazala dokle je nameravala da ide: najveće moguće mešanje u izbor crkvenih dostojanstvenika, u vidu prava imenovanja ili predstavljanja; stvaranje primata u Zagrebu sa jurisdikcijom nad čitavom zemljom; usvajanje slovenske liturgije u celoj zemlji. Valente, 2012, 187–190.

⁴⁸ AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije pri Svetoj Stolici u Rimu, 1921–25, 1937, Konkordat, 372–2; Dimić, Žutić, 1992, 230. Radilo se o velikom rezimeu (46 strana) održanih rasprava sa zaključcima prihvaćenim jednoglasno ili većinom, koji je trebalo da ispita Ministarstvo spoljnih poslova, zatim Savet ministara, kako bi konačno poslužio kao polazna osnova za pregovore sa Sv. Stolicom. Valente, 2012, 187–190.

⁴⁹ Vojislav Janić (1890–1944) sveštenik, profesor, političar, publicista. Pohađao je Bogosloviju Sv. Save od 1900. do 1909. i po završetku je rukopoložen za đakona. Završio je Teološki fakultet u Černovcima i doktorirao 1913. Bio je suplent Bogoslovije Sv. Save, paroh u selu Kneževac kod Beograda, profesor u gimnaziji i na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu u Beogradu. Bio je član Narodne radikalne stranke, poslanik u više mandata (1920, 1923, 1925, 1935); sekretar Ustavotvorne i Narodne skupštine 1921/2; član i vršilac dužnosti sekretara GO NRS 1921; ministar vera od 31. jula 1923.

Marković, Stevan Ćirković i dr.), jer su smatrali da od „religioznog mira u jednoj zemlji umnogome zavisi njen razvoj“.⁵⁰

Narodni poslanik Vojislav Janić se u to vreme zalaže za pitanje konkordata, podnosi interpelacije i komentariše pitanja vezana za Rimokatoličku crkvu. U članku objavljenom povodom ponovnog uspostavljanja odnosa između Francuske i Sv. Stolice, Voja Janić januara 1921. objašnjava pojam konkordata i istorijat sklapanja ugovora sa pojedinim državama. Na kraju zaključuje da se u slučaju Francuske radi o potrebi političkog karaktera, citirajući izvestioca francuske komisije Ministarstva spoljnih poslova koji je rekao da kada u državi postoji nekoliko religija, ona treba da zaključi savez sa najmnogobrojnijom, ili da sruši tu religiju, ili da se izloži opasnosti da bude uništena od nje.⁵¹ Praška *Tribuna* od 23. avgusta 1922. objavila je članak u kome pominje razgovor sa narodnim poslanikom Janićem koji je prenela *Samouprava*. Redakcija u Pragu je Janićeve izjave ocenila suviše optimističkim. Dodaje se da ako Sv. Stolica možda i neće praviti teškoće za staroslovenski jezik (glagoljica) u crkvama, ona svakako nije bila raspoložena da prepusti beogradskoj vladi uticaj na imenovanje višeg sveštenstva iz straha od „posrbljavanja“ katolika.⁵²

Junu 1923. godine sastao se Plenarni odbor za izradu nacрта konkordata. Avgusta 1923. novi ministar vera V. Janić daje izjavu za štampu u kojoj kaže da „smatra, da je po našu državu najpotrebnije rešiti baš iz razloga unutrašnje politike, pitanje Konkordata sa Vatikanom i veli da je već jedna naročita komisija pod predsedništvom g. Lj. Jovanovića, studirala ovo pitanje i pripremila ceo elaborat, koga će on u najskorijem vremenu podneti vladi na rešavanje [...] Zatim je g. Janjić istakao potrebu što ranijeg donošenja Interkonfesionalnog zakona po kome bi se uredio odnos između pristalica raznih vera između sebe, kao i odnos države prema verama.“⁵³

Ministar Janić je 10. oktobra 1923. pisao F. Borgongini Duki, državnom sekretaru Kongregacije za izvanredne crkvene poslove, da podupire

---

do 27. jula 1924. Bio je član delegacije koja je u maju/junu 1925. vodila pregovore o konkordatu u Rimu. Decembra 1936. bio je postavljen je za predsednika Odbora za proučavanje konkordata između Sv. Stolice i Kraljevine Jugoslavije. Polovinom 1937. postaje oštar protivnik konkordata i predsednika vlade Stojadinovića. Kao predsednik Odbora glasa protiv konkordata jula 1937. i posebno se ističe 19. jula kao jedan od predvodnika sukoba sa žandarmima tokom „krvave litije“. Radić, 2018.

⁵⁰ Novak, 1948, 167, 271; Petrović, 1997, 170.

⁵¹ Vojislav Janić, „Francuska i Vatikan“, *Novi Život*, sv. 11, 15. 1. 1921, 326–330.

⁵² „Izjave G. D.–ra V. Janića o položaju u našoj Kraljevini“, *Samouprava*, 27. 8. 1922.

⁵³ „Izjava ministra vera“, *Cicvarićev beogradski dnevnik*, 12. 8. 1923.

nastojanja poslanika Smodlake⁵⁴ u pogledu sređivanja odnosa između Rimokatoličke crkve i Kraljevine SHS. On najavljuje i svoj skori dolazak u Rim radi konkordatskog pitanja kako bi: „slabim svojim silama poradio oko toga da epohalno ovo delo, u obostranom interesu Katoličke crkve i naše Kraljevine, privedemo sretnom završetku.“⁵⁵

⁵⁴ Bakotićev naslednik na mestu poslanika pri Sv. Stolici bio je dr Josip Smodlaka (1869–1956), advokat i političar, katoličke vere, Dalmatinac. Rođen je u Imotskom. Studirao je pravo u Gracu i Beču i doktorirao u Gracu 1893. Iste 1893. osnovao je Sokolsko društvo u Splitu. Od 1895. do 1898. bio se sekretar opštine u Imotskom a od 1899. postao je advokat. Na osnivačkoj skupštini Hrvatskog političkog društva održanoj 7. maja 1900. godine izabran je za sekretara. Bio je jedno vreme član Stranke prava. Godine 1900. bio je prvi put izabran za narodnog poslanika u Dalmatinskom saboru. U avgustu 1905. osnovao je Hrvatsku demokratsku stranku u Splitu, kako sam kaže, „u duhu omladinskog pokreta Slovenskog juga, koji se širio iz Beograda i sa kojim sam stajao u najužoj vezi“. Održavao je veze sa političarima u Srbiji naročito sa Ljubom Jovanovićem, kao i sa Franom Supilom i dr. Kao kandidat HDS bio je dvaput uzastopno biran za predstavnika u bečkom parlamentu 1909. i 1911. Veliku pažnju posvetio je publicističkom radu i do 1905. je bio saradnik svih glavnih opozicionih časopisa u Dalmaciji i Hrvatskoj a te godine je osnovao u Splitu list *Sloboda* i bio glavni urednik. Izdavao je i list *Pučka sloboda* od 1907 do 1914. Smodlaka je nedugo nakon početka rata pod optužbom za veleizdaju prvo bio zatočen u Mariboru, a potom je bio interniran u Gornjoj Austriji i kasnije u Lincu. Bio je redov u austrijskoj vojsci od januara 1916. do maja 1917. Vraćen mu je poslanički imunitet u maju 1917. godine kako bi učestvovao u radu obnovljenog Carevinskog veća. Po završetku rata postao je član Privremene vlade za Dalmaciju pa je izabran za delegata Narodnog vijeća. Bio je kratko i načelnik splitske opštine krajem oktobra 1918. da bi ubrzo bio imenovan u novoosnovanu Zemaljsku vladu za Dalmaciju. Bio je opunomoćeni član na konferenciji mira u Parizu od 25. decembra 1918. do 1. maja 1920. Smodlaka se posebno zalagao za pripadnost Zadra, Rijeke i riječkog bazena Kraljevini SHS. Potom je preuzeo funkciju narodnog poslanika u Privremenom Predstavništvu u Beogradu. Smodlaka je posle izbora za Narodnu skupštinu 1923. prihvatio ponudu kralja Aleksandra Karađorđevića i predsednika vlade Nikole Pašića o ulasku u diplomatsku službu. Kraljevskim ukazom je 30. avgusta 1923. postavljen za izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra II kategorije pri Sv. Stolici. (AJ, MIP KJ, Službeni list Josip Smodlaka, 334–192–1–199) Na tom položaju ostao je do 1. septembra 1923. kada je razvrstan kao izvanredni poslanik u II grupu I kategorije. Ukazom od 9. oktobra 1924. unapređen je u I grupu I kategorije i ostao je na položaju izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra do 29. jula 1929. Od oktobra 1923. do maja 1926. godine Smodlaka je obavljao dužnost poslanika pri Sv. Stolici. AJ, MIP KJ, Službeni list Josip Smodlaka, 334–192–31–33; Perić, Sirotković, 1989, 9–30; Čipčić, 2020, 101–130; *Ratna hronika Splita 1941–1945. Splitski antifašisti–šest portreta*, <http://www.ratnakronikasplita.com/prilozi/portreti>, poslednji pristup 16. januara 2021.

⁵⁵ Žutić, 1994, 78; Petrović, 1997, 169. Što se tiče uređenja potreba Rimokatoličke crkve Janić je nameravao da obezbedi potrebne kredite u sporazumu sa dalmatinskim biskupima da se u Splitu otvori centralna bogoslovska škola. Kao ministar je branio materijalna prava Rimokatoličke crkve „Izjava G. D– ra V. Janića“, *Samouprava*, 24. 10. 1923; Žutić, 1994, 259.

Poslanik Smodlaka piše ministru Ninčiću 18. oktobra 1923. da je prethodnog dana bio primljen u svečanu audijenciju kod pape i predao mu akreditivna pisma.⁵⁶ Papa je izrazio očekivanja da se što pre sklopi konkordat. U razgovoru sa državnim sekretarom Gasparijem, koji je potom usledio, kardinal je tražio da mu Smodlaka konkretno kaže kada će početi razgovori za konkordat.⁵⁷

Krajem avgusta 1923. biskup Akšamović je pozvao sveštenika Jakova Čuku i rekao mu da vlada planira da ga pošalje u Rim na pregovore sa Sv. Stolicom. Vlada je želela da jedan član delegacije za pregovore bude biskup izabran od biskupata. Biskupska konferencija i nuncije su zaključili da nije zgodno da u pregovorima vlade sa Sv. Stolicom učestvuje biskup, već su se složili da to bude sveštenik i predložili su Jakova Čuku. Čuka je 11. septembra 1923. dobio pismo od načelnika Katoličkog odeljenja Ministarstva vera M. Lanovića, u kome ga obaveštava da će biti predložen za člana izaslanstva i da će pregovori brzo početi. Ministar vera je 6. novembra 1923. pozvao Čuku u Beograd na rad zbog spremanja službenog predloga za sklapanje konkordata. U Beogradu mu je Janić 3. decembra rekao da će obojica putovati u Rim. Sutradan, 4. decembra 1923. Čuka je bio na sednici u Ministarstvu vera kojoj su prisustvovali Janić, Lanović i bivši poslanik Lujo Bakotić. Janić je pročitao službeni predlog koji je sastavio Lanović. Taj predlog je trebalo da bude poslat svim ministrima u prepisu i odobren u vladi nakon rasprave, kao temelj za pregovore sa Sv. Stolicom. Vlada, međutim, nije raspravljala o tom predlogu, već ga je ministar Ninčić poslao saradnicima u MIP-u da stave svoje primedbe. Ninčić je potom materijal dostavio ministru vera Janiću, koji ih je dao Lanoviću na uvid. U tom predlogu predviđalo se za pojedina pitanja više rešenja ili alternativnih predloga, povodom kojih bi vlada eventualno morala da popušta. Janić je čvrsto bio pri stanovištu državnog nadzora na semeništima, dok je u pogledu bračnog prava u slučajevima mešovitih brakova, Čuka tumačio da treba ostaviti predlog da ti brakovi moraju spadati pod crkveni sud one konfesije pred čijim su sveštenikom sklopljeni. Janić je zahtevao da se ukinu biskupije u Hvaru i Kotoru, da se Zadarska biskupija uspostavi u Biogradu, a da se Đakovačka biskupija preuredi tako da se Srem pripoji Beogradskoj biskupiji. Nakon upornog protivljenja Jakova Čuke tim zahtevima, Janić je rekao da će to izneti pred vladu. Janić je posle toga postavio pitanje da li je bolje poslati u Rim na pregovore posebnu diplomatsku misiju ili pregovore poveriti Josipu Smodlaku kao poslaniku pri Sv. Stolici, koji bi radio sa stručnjacima Lanovićem, Čukom, a možda još i nekim pravoslavnim, i prvo poslati Sv. Stolici pismene predloge a zatim početi pregovore. Poslednji predlog je izneo jer mu je prethodnog dana Čuka preneo kako je mons.

⁵⁶ „Kako je primljen naš poslanik na Vatikanu“, *Samouprava*, 13. 11. 1923.

⁵⁷ AJ, MIP KJ, Službeni list Josip Smodlaka, 334-192-1-199.

Borgongini iz Rima pisao da bi bilo bolje kad bi vlada predala Sv. Stolici pismeni predlog konkordata, koji bi Sv. Stolica proučila tako da komisija ne čeka dugo u Rimu. Bakotić je izrazio mišljenje da pregovore u Rimu povede Smodlaka i da mu se pridruže neki stručnjaci. Janić je izneo da je njegovo mišljenje kako ne treba izlaziti s gotovim planom pred Sv. Stolicu, a ono što je do tada urađeno, trebalo je da posluži vladi da zna o čemu bi se sve moglo raspravljati. Predložio je i da se drugoj strani prepusti inicijativa, tako da neka pitanja vlada i ne iznosi, ukoliko ih Sv. Stolica ne postavi. Janić je izjavio da će i sam otići Rim i lično započeti razgovore.⁵⁸

Po svoj prilici ministar vera Janić je u decembru 1923. godine dostavio „Osnovu konkordata Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca sa Sv. Stolicom u Rimu prema raspravama i zaključcima Komisije“, ne samo ministru vojske i mornarice na razmatranje, već neslužbeno i Sinodu SPC.⁵⁹

Početak januara 1924. Janić je boravio u Zagrebu i razgovarao sa nadbiskupom Bauerom o crkvenim i političkim prilikama i konkordatu.⁶⁰ Nikola Pašić i M. Ninčić su istog meseca sa suprugama bili primljeni u audijenciju kod pape (28. januara) prilikom posete Rimu zbog sklapanja konvencije sa Italijom. Pratio ih je poslanik Smodlaka. Pašić i Ninčić su izrazili želju pred papom da do zaključenja konkordata dođe već u toku tekuće godine. Posetili su i kardinala Gasparija.⁶¹ Početkom aprila 1924. Smodlaka je došao u Beograd da dobije instrukcije za početak pregovora. Održana je konferencija u Ministarstvu vera na kojoj su učestvovali ministar vera Janić, dr Ivan Ribar, dr J. Smodlaka i načelnik Ministarstva vera M. Lanović. Usvojen je nacrt konkordata koji je u najvećem delu podsećao na srpski konkordat iz 1914. Uz izvesne korekcije upućen je Ministarskom savetu.⁶²

Prema izveštajima koje je nuncije Ermenegildo Pelegrineti (Ermenegildo Pellegrinetti),⁶³ u to vreme slao u Rim, Janić je ispoljavao jedinstveno

⁵⁸ Mužić, 2003, 79–81.

⁵⁹ Rakitić, 2016, 349.

⁶⁰ *Vreme*, 9. 1. 1924.

⁶¹ „G. Pašić o zaključenim sporazumima,“ *Vreme*, 30. 1. 1924; Valente, 2012, 190, 227.

⁶² „Pred početkom pregovora za konkordat“, *Vreme*, 1. 4. 1924; Žutić, 1994, 185–6.

⁶³ Državni sekretar kardinal Gaspari se 16. februara 1920. obratio jednom notom Poslanstvu pri Sv. Stolici tražeći agreman za Frančeska Kerubinija (Cherubini Francesco, 1865–1934), titularnog episkopa Nikozije i dotadašnjeg internuncija na Haitiju, kome je papa nameravao da poveri misiju nuncija u Kraljevini SHS. (AJ, Ministarstvo vera, 69–7–12) Za apostolskog nuncija u Kraljevini SHS postavljen je 2. marta 1920. a njegov saradnik je, kao revizor nuncijature, bio mons. Ettore Feliči (Ettore Felici, 1881–1951)

nerazumevanje pravne strane stvari, što je olakšavalo ili otežavalo, u zavisnosti od slučaja, rad sa njim. Pelegrineti se nadao da u pregovorima za konkordat „koji zasad spava“, Janić neće imati direktnog učesća jer bi „to bio neprekidni izvor zabune“.⁶⁴ U proleće 1924. počelo je da se govori o slanju vladine misije u Rim. Ministar vera Janić obavestio je Pelegrinetija da je dokument skoro završen i nedostajalo je samo odobrenje premijera, nakon čega bi mogao da bude upućen poslaniku Josipu Smodlaku, a zatim predstavljen Sv. Stolici kao polazna osnova za pregovore. Nuncije je zatim ponovio Janiću ono što mu je već preneo sveštenik Čuka, da je Sv. Stolica želela da se o projektu unapred razgovara u Nuncijaturi u Beogradu, tako da se postigne prethodni dogovor „bar o tačkama koje predstavljaju manje poteškoće i kojih će gotovo sigurno biti najviše“. Kad se postigne početni sporazum, pregovori bi se potom nastavili u Rimu. Ministar je prihvatio predlog i uverio ga da će imenovati komisiju koja će raditi sa nuncijem po

---

koji će od 1938. biti na čelu apostolske nuncijature u Beogradu. Nuncije Kerubini je stigao u Beograd 26. marta 1920. Zadaci uspostavljene apostolske nuncijature bili su, pored zvaničnih odnosa regulisanih međunarodnim pravom, prošireni i na odnose između Sv. Stolice i katoličke hijerarhije. Nuncije je 6. aprila 1920. predao u svečanoj audijenciji akreditivno pismo nasledniku prestola. Sredinom aprila Kerubini je prisustvovao sastanku biskupa u Zagrebu od 13. do 21. aprila 1920. Od njega je tom prilikom zatraženo da deluje kod vlade u Beogradu u korist interesa Crkve, što je nuncije obećao da će učiniti. (Valente, 2012, 96–105; Živojinović, 1980, 389–390) Kada je za novog papu izabran Pije XI (Achille Ratti, 1857–1939) došlo je i do promene u odnosima sa Kraljevinom SHS. On je 23. marta 1922. sazvao Kongregaciju za vanredne crkvene poslove, da se između ostalog, odluči „Kakav stav treba da zauzima Sveta Stolica prema jugoslovenskoj vladi u sadašnjim okolnostima“. Bavili su se i pitanjem nuncija i njegovog rada koji je loše ocenjen. Insistiralo se da se moraju poštovati prava Rimokatoličke crkve po cenu prekida diplomatskih odnosa. Pomenuta je papina namera da pošalje mons. E. Pelegrinetija (1876–1943), njegovog sekretara tokom boravka u Poljskoj, za nuncija u Beogradu. Na dužnosti apostolskog nuncija u Kraljevini SHS ostao je do 1937. kada ga je Pije XI proglasio za kardinala. (Valente, 2012, 165, 168, 313–324; Veraja, 2014, 39) Primivši nominaciju, Pelegrineti je, pre nego što je započeo svoju misiju u Kraljevini SHS, proveo nekoliko meseci u Rimu (od aprila do jula 1922), čekajući ceremoniju posvećenja u biskupat, agreman vlade Kraljevine SHS, ispunjavanje formalnih procedura i prijem uputstava u vezi sa njegovom budućom misijom. (AJ, MIP KJ, 334–86–259, 90) Iz uputstava koja mu je dao kardinal Gaspari, njegov prvi zadatak bio je da u odgovarajuće vreme i na adekvatan način prenese biskupima potrebu o jedinstvenom i efikasnijem delovanju katolika na građanskom i političkom polju; da radi na otvaranju pregovora za zaključenje konkordata; da preduzme hitno rešavanje pitanja koja su ostala na čekanju, a posebno teritorijalne organizacije Rimokatoličke crkve u Kraljevini SHS. Pelegrineti je stigao 5. jula. U svom prvom razgovoru sa ministrom spoljnih poslova Momčilom Ninčićem, Pelegrineti je izrazio nameru da reši sva nerešena pitanja. On je 15. oktobra primljen u svečanu audijenciju kod kralja Aleksandra Karađorđevića i predao mu akreditivna pisma. AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Vatikanu, 372–2; Valente, 2020, 163–183; Valente, 2012, 73–75, 176–179, 180–185; Veraja, 2014, 42.

⁶⁴ Valente, 2012, 218.

ovom pitanju. U novembru je Janić samoinicijativno predložio da započnu pregovore u Beogradu. Ubrzo su međutim nastale komplikacije.

U toku 1924. održana su dva sastanka biskupata Kraljevine SHS u januaru i avgustu. Razmatrana su pitanja koja su po njihovom mišljenju najviše pogađala Crkvu a bila su vezana za Zavod sv. Jeronima u Rimu; vojnu obavezu sveštenika i bogoslova; poreske zakone; Starokatoličku crkvu; pitanje veronauke; i odštetu povodom agrarne reforme.⁶⁵ Na političkom planu u zemlji je nastupila kriza radikalno-demokratske koalicije i formiranje nove političke većine. Osim toga, poslanik Smodlaka je u junu 1924. u zgradu Zavoda sv. Jeronima uselio Poslanstvo.⁶⁶ Došlo je do spora oko ovog postupka poslanika sa predstavnicima Sv. Stolice, koji se produžio i iskomplikovao tokom 1925. Sv. Stolica je stavila do znanja kraljevskoj vladi da je Smodlaka *persona non grata*.⁶⁷ Ovo pitanje je međutim odloženo jer je u međuvremenu Smodlaka bio postavljen za jednog od delegata u pregovorima oko konkordata. On je 25. septembra 1924. dao izjavu *Katoličkom listu* o konkordatu u kojoj je rekao da se nada da će se ovi pregovori odvijati lako, jer su znali granice do kojih Sv. Stolica namerava da ide a takođe je bilo poznato u kojoj meri može da se

⁶⁵ Valente, 2012, 228–232.

⁶⁶ Odlaskom Poslanstva Austrougarske iz Rima italijanska vlada je zaplenila imovinu Zavoda, jer je još uvek bila pod austrougarskim pokroviteljstvom. Odredbom Ministarstva unutrašnjih poslova u Rimu od 10. marta 1919. uprava Zavoda je predata italijanskom Ministarstvu pravde. U Kraljevini SHS su smatrali da se italijanska vlada sprema da preuzme upravu Zavoda u svoje ruke. Sv. Stolica je u to vreme savetovala poslanika Bakotića da Kraljevina SHS mora „da postupi sa svom energijom“ po tom pitanju. (AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Vatikanu, 372–2) Rimskim sporazumom od 27. januara 1924. italijanska vlada je priznala crkveni i nacionalni karakter Zavoda sv. Jeronima u Rimu. (Veraja, 2014, 54–56) Zavod je predat u ruke predstavnika Kraljevine SHS, opunomoćenog ministra kod Kvirinala, Vojislava Antonijevića, 1. aprila 1924. Jugoslovenska zastava i državni grb istaknuti su na pročelju Zavoda 28. aprila. Prema odluci Ministarstva inostranih poslova u Beogradu od 2. aprila 1924. poslanik Antonijević je predao 17. maja upravu zavodske imovine poslaniku dr Josipu Smodlaku, s tim da je on konačno preda predstavniku Sv. Stolice. Smodlaka je izvesno vreme otezaao sa predajom, pravdajući se da se prvo moraju rešiti neka pitanja zavodske uprave. U junu 1924. u zgradu Zavoda uselio je Poslanstvo. Kraljevska vlada se preko Smodlake obratila Sv. Stolici, tražeći da joj se prizna „pravo zaštite i kontrole“ nad Zavodom i uputila Državnom sekretarijatu predlog i zahtev za utvrđivanje sporazuma. (Veraja, 59; Valente, 2012, 232–234) Posle sastanka Kongregacije za vanredne crkvene poslove 6. novembra 1924. insistirano je da Smodlaka preda imovinu Zavoda onakvom kakva je bila u trenutku kada ju je primio. Prema rezolucijama sastanka, Sv. Stolica se čvrsto držala stava o crkvenom karakteru Zavoda i njegovoj isključivoj zavisnosti od nadležnih verskih vlasti. Potom je mons. Đovani Bjazoti (Giovanni Biasiotti) imenovan za rektora, a mons. Ivan Butković za vicerektora Zavoda, koji je trebalo da se otvori početkom školske 1924/5. a potrebna sredstva za izdržavanje pitomaca trebalo je da se obezbede kroz upravu zavodskom imovinom. (AJ, Predsedništvo Vlade FNRJ, 50–5–17; Veraja, 2014, 57)

⁶⁷ Veraja, 2014, 59, 71, 72, 285–291.

popušta.⁶⁸ Nekoliko meseci kasnije, Smodlaka piše 2. januara 1925. ministru spoljnih poslova Ninčiću, da je primljen kod pape koji je izrazio nadu da će u narednoj godini biti zaključen konkordat.⁶⁹ Međutim, u februaru se odnosi komplikuju u vezi sa izborima u Kraljevini SHS. Smodlaka javlja 3. februara da je saznao kako su papa i državni sekretar „veoma razdraženi radi događaja u Hrvatskoj“ i kako je papa poručio biskupima da se kod izbora vladaju po svojoj savesti. Odmah sutradan Smodlaka piše da je službeni organ Sv. Stolice doneo dopis iz Zagreba u kome se osuđuje ukidanje odnosno ograničenje učenja latinskog jezika u srednjim školama. Nešto kasnije poslanik javlja (17. februara) ministru Ninčiću da je rimski dnevnik *Messagero* objavio telegram iz Ljubljane sa datumom od 16. februara, a pod naslovom „Spor između Svete Stolice i Jugoslavije“ u kome se kaže da je nastao sukob zbog političke akcije katoličkog klera u Jugoslaviji protiv državnih interesa. Depešom MIP-a od 17. februara 1925. Smodlaka je pozvan da odmah krene za Beograd radi primanja definitivnih instrukcija za zaključenje konkordata.⁷⁰

Vojislav Janić 19. marta ponovo daje optimističku izjavu za list *Vreme* u kojoj je rekao: „Mnoge nesuglasice u našoj državi imaju svoj koren u nerešenom verskom problemu [...] Za rimokatoličku crkvu, kao što vam je poznato, vlada je već izradila nacrt konkordata sa Svetom Stolicom. Ovim konkordatom definitivno će se utvrditi prijateljski odnosi, koji već postoje između naše Kraljevine i Svete Stolice, urediti naša rimokatolička crkva u državi i na taj način ovo krupno državno pitanje skinuti s dnevnog reda.“⁷¹

Predsednik vlade Nikola Pašić dostavio je službeno patrijarhu srpskom „projekat konkordata“ 26. februara 1925. godine, sa molbom za eventualne primedbe. Patrijarh Dimitrije je odgovorio već sledećeg dana, uz konstataciju da iz teksta vidi da je glavni cilj Rimokatoličke crkve „da njihova propaganda razvije što veću akciju za otuđivanje našeg naroda i od vere i od svoje narodnosti. Oni žele da i u drugim krajevima naše države postignu uspehe kakve su postigli u Srpskoj Hercegovini i Bosni. Stoga sve što oni traže uporediti s onim što ima naša Crkva i ocenite mogu li se njima dati veća prava no što ih ova ima.“⁷²

---

⁶⁸ Valente, 2012, 232–233.

⁶⁹ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5.

⁷⁰ *Isto*.

⁷¹ „Versko pitanje kod nas“, *Vreme*, 19. 3. 1925, 3.

⁷² Rakitić, 2016, 349.

4. TOK PREGOVORA

Po povratku u Rim poslanik Smodlaka je javio MIP-u 28. aprila 1925. da smatra da je dovoljno pripremio teren u Vatikanu u smislu primljenih uputstava i da nije više potrebno da se vode preliminarni pregovori za konkordat, već da mogu odmah početi formalni. Sv. Stolica je predlagala da se pregovori otvore već u maju. Stoga poslanik predlaže da se imenuju punomoćni delegati i da im se daju instrukcije. Smatrao je da bi instrukcije mogle nalagati da se delegati drže zahteva nacрта konkordata odobrenog na poslednjoj ministarskoj konferenciji (30. marta) kao minimalnih i da ne mogu učiniti nikakve dalje ustupke bez izvršnog ovlašćenja vlade. Delegatima bi se mogla ostaviti sloboda što se tiče taktike. Uz delegate predlagao je da se imenuju i eksperti: načelnik u Ministarstvu vera M. Lanović, kanonik Jakov Čuka iz Splita i sekretar Poslanstva pri Sv. Stolicu, Nikola Moskatelo.⁷³ Dodaje da bi koristan član delegacije bio i bivši ministar vera dr Tugomir Alaupović, potpredsednik Državnog saveta, pošto je bio dobro upućen u pitanja Rimokatoličke crkve u Bosni i sva pitanja koja se tiču franjevačkog reda.

⁷³ Dr Nikola Moskatelo (1885. ili 1888–1961) bio je katolički sveštenik i diplomata. Završio je gimnaziju u Splitu 1903. Zaređen je za sveštenika na Hvaru 1907. Studije teologije je započeo na Centralnom bogoslovskom zavodu u Zadru. Na Pontifikalnom Gregorijanskom univerzitetu 1911. je postao doktor teologije. Bio je prvi student Zavoda sv. Jeronima koji je doktorirao. Više godina je bio sveštenik Hvarske biskupije. Profesor kanonskog prava i istorije crkve postao je 1918. na Centralnom bogoslovskom zavodu Zadru ali su ga posle dve godine italijanske vlasti sklonile sa tog mesta. Nikola Pašić ga je pozvao u Beograd i ponudio mu da radi u Poslanstvu pri Sv. Stolicu. Prihvatio je ponudu pod uslovom da bude izjednačen u službi sa ostalim činovnicima i taj uslov je prihvaćen. Rečeno mu je da nema budžetskih mogućnosti da bude postavljen za savetnika te su ga postavili 31. decembra 1921. za sekretara I klase uz obećanje da će ga unaprediti prvom prilikom koja se ukaže. Poslanstvo je javilo 30. januara da je Moskatelo preuzeo dužnost 27. januara 1922. (AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Vatikanu, 372–2) Tek što je došao na dužnost u Poslanstvo, nunciju Pelegrinetiju je prikazan kao „špijun“ o čemu je ovaj obavestio 20. jula 1922. državnog sekretara Sv. Stolice. (Veraja, 2014, 14, 234–235). M. Valente navodi takođe ovaj podatak ali dodaje da su o Moskatelu stizala i pozitivna mišljenja u Sv. Stolicu. (Valente, 2012, 185, 211) Službeno je počeo da deluje kao crkveni savetnik od 16. februara 1922. (AJ, MIP KJ, 334–176–499, 512, 517; Poslanstvo KJ u Vatikanu, 372–2; Veraja, 2014, 81) Ostao je u Poslanstvu do 1946. godine, čitavih 25 godina i njegova uloga i uticaj sa godinama su rasli. Moskatelo je od 1923. bio papin počasni kanonik, od 1932. tajni kanonik a od 1939. protonotar. Od 1942. do 1946. godine radio je kao otpravnik poslova DFJ i FNRJ pri Vatikanu. Nakon toga prešao je u Kongregaciju za istočne crkve, gde je bio savetnik. Učestvovao je u diplomatskim aktivnostima socijalističke Jugoslavije u vezi razgraničavanja s Italijom na području Istre. Napisao je sećanja pod naslovom: „Kralj zbog kojeg sam se zamjerio papi i papa zbog kojeg sam se zamjerio kralju“. Rukopis se čuva u Zavodu sv. Jeronima. Umro je u Rimu 1961. AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Vatikanu, 372–2; MIP KJ, 334–176–499, 537, 541, 545; Veraja, 2014, 5, 16; Mithans, 2013, 809–824.

Dodaje da u Rim ne bi trebalo da dolazi nikakav sveštenik koji bi mogao da oda drugoj ugovarajućoj strani „tajne naših pregovaranja“.⁷⁴

Ministarstvo inostranih poslova je donelo 5. maja 1925. rešenje da se obrazuje delegacija koju će činiti dr V. Janić i dr J. Smodlaka i kao eksperti: bivši ministar vera T. Alaupović,⁷⁵ M. Lanović i N. Moskatelo.⁷⁶ Ministar Ninčić šalje telegram 6. maja poslaniku Smodlaku u kome kaže da delegacija stiže 15. maja.⁷⁷

Nuncije Pelegrineti je 6. maja izvestio kardinala Gasparija da se sastao sa ministrom spoljnih poslova Ninčićem, ministrom vera Trifunovićem, Janićem i Smodlakom. Nuncije je rekao Ninčiću, na preporuku kardinala Gasparija, da bi bilo neprimereno slati komisiju u Rim, a da prethodno nije objavljen tekst ili bar rezime vladinih predloga Sv. Stolici, budući da je beogradskoj vladi trebalo tri godine da pripremi svoj pregled, bilo bi dobro dati drugoj strani najmanje dva ili tri meseca da ga ispita. U stvari, Janić je već izrazio Pelegrinetiju da želi da krene sa delegacijom sredinom maja što je nuncije prokomentarisao da je on „[...] u velikoj žurbi da dođe u Rim, gde želi da povede svoju ženu i vidi velike svečanosti Svete godine.“⁷⁸ Znam da i ostali članovi Delegacije žude da odu, i to je jedan od razloga zašto ne žele da imaju posla sa mnom. Odnosno, plaše se da će, jednom kada započnu razgovori u Beogradu, potrajati dugo i njihovo putovanje, dobro plaćeno i ugodno, će nestati, bar na neko vreme.“⁷⁹ U međuvremenu, u razgovoru sa Ninčićem početkom maja, Pelegrineti je protestvovao protiv okružnice kojom je ministar vera pripisao sebi vrlo opsežna ovlašćenja u poslovima crkvene

---

⁷⁴ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372– 5.

⁷⁵ Dr T. Alaupović je bio ministar vera u vladi S. Protića od 7. decembra 1918. do 16. avgusta 1919, ministar vera u vladi Lj. Davidovića od 16. avgusta 1919. do 18. oktobra 1919, ministar vera u vladi Lj. Davidovića od 18. oktobra 1919. do 19. februara 1920; ministar vera u vladi Petra Živkovića od 6. januara 1929. do 2. aprila 1929. kad je podneo ostavku.

⁷⁶ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, Konkordat, Zapisnici jugoslovenskog delegata za konkordat, 372– 5; Žutić, 1994, 190; Petrović, 1997, 173–186.

⁷⁷ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5.

⁷⁸ U Rimokatoličkoj crkvi jubilej je posebna godina opraštanja grehova. Tradicija datira iz 1300. godine. Obično se slave na svakih 25 ili 50 godina, uz izuzetne jubileje po potrebi. Uključuju hodočašće na sveto mesto, obično u grad Rim. Tokom proslave 1925. održana je audijencija za hrvatske hodočasnike, oko 3.500 ljudi i 15 biskupa, 30. maja 1925. AJ, Ministarstvo vera, 69–266–328.

⁷⁹ Nuncije je izvestio Gasparija da se Janić nada da će postati ministar, da je želeo da bude veoma širok sa Sv. Stolicom i da bi samo tražio da se crkvena provincija Beograd proširi, tako da pored Srbije i Makedonije obuhvata Banat, Bačku i Bosnu i Hercegovinu, „kako bi Beogradska nadbiskupija postala simbolom Velike Srbije“. Valente, 2012, 247–249.

uprave, tj. one iste tačke koje su trebale biti predmet rimskih pregovora. Dalje, vlada je Skupštini predstavila nacrt „međukonfesionalnog zakona,“ po kome je, po tumačenju nuncija, sloboda Crkve bila znatno ograničena.⁸⁰

Voja Janić je sa još dvojicom partijskih kolega, radikala, posetio zagrebačkog nadbiskupa dr A. Bauera 8. maja 1925. u Zagrebu. Nadbiskup im se potužio na prosvetnu politiku i naročito se žalio na jednu naredbu ministra prosvete, prema kojoj nisu bila dopuštena prosvetna društva u koja ne mogu stupiti svi državljani, „bez razlike vere i plemena“. Bauer je rekao da smatra kako će niži organi ovu naredbu tumačiti i primenjivati tako što će zabranjivati katolička društva koja stoje pod nadzorom biskupata. Bilo je nekoliko slučajeva da su školske vlasti zabranile đacima da budu članovi u prosvetnim orlovskim organizacijama. Zbog toga je zagrebački nadbiskup poslao protesni telegram kralju i Ministarskom savetu.⁸¹

Ministar vera Trifunović 12. maja obaveštava ministra inostranih poslova Momčila Ninčića i ministra na raspolaganju Janića, kao delegata za sklapanje konkordata, da ljubljanski biskup dr Antun B. Jeglič zloupotrebljava vlast u crkvi u političko-partijske svrhe i traži da se uputi protest Sv. Stolici protiv Jegličevog postupanja. U pismu Janiću, Trifunović navodi kako često stižu dostave policijskih vlasti i vojnih komandi protiv pojedinih katoličkih sveštenika zbog zloupotrebe zvaničnog položaja, a da je to bilo posebno izraženo tokom izbora u Sloveniji, gde se oficijelni katolicizam poistovećuje sa Slovenačkom pučkom strankom. Posle demarša poslanika kod Sv. Stolice i odgovora kardinala Gasparija, kojim se osuđivala partijska akcija katoličkih sveštenika, francuska i talijanska štampa pisale su o potrebi depolitizacije katolicizma u Kraljevini SHS. Međutim, Jeglič je posle toga u listu *Slovenec* dao izjavu u kojoj je tvrdio da ni sa jedne strane, pa ni od Sv. Stolice, nije pozvan ili opomenut. Trifunović dodaje kako je Jeglič ogorčeni protivnik pravoslavlja i srpstva koji ne poznaje kompromis. Traži da Janić nastoji da Jeglič bude udaljen sa svoje biskupije.⁸²

Poslanik Smodlaka je obavestio Ninčića da se delegacija za zaključenje konkordata sastala sa predstavnicima Sv. Stolice 15. maja u Rimu.⁸³ Već 20. maja Smodlaka Ministarstvu postavlja pitanje vezano za rang delegata. Ninčić je konačno šifrovanim telegramom od 29. maja javio da su Janić i Smodlaka

⁸⁰ *Isto.*

⁸¹ „Žalbe g. d- ra. Bauera“, *Vreme*, 9. 5. 1925, 1.

⁸² A SANU, Fond Viktor Novak, Ministarstvo vera, 5091, 12. 5. 1925.

⁸³ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5. Smodlaka je tražio od Ninčića da se delegatima osim dnevnica većih od uobičajenih, obezbede i sredstva za korišćenje tri automobila.

ravnopravni delegati.⁸⁴ Punomoćja delegata su konačno predana državnom sekretaru Vatikanu 30. maja 1925.⁸⁵ Papa je tog dana primio u audijenciju hodočasnike iz Kraljevine SHS koje je predvodio zagrebački nadbiskup Bauer a prisustvovali su i sarajevski nadbiskup Šarić⁸⁶ i Vojislav Janić sa suprugom. Istoga dana uveče bila je organizovana večera kod poslanika Smodlake na koju su bili pozvani svi biskupi iz Kraljevine SHS i više visokih crkvenih dostojanstvenika iz Rima. Večeri su takođe prisustvovali Janić i predsednik Hrvatske pučke stranke, Stjepan Barić.⁸⁷ Nikola Moskatelo svedoči da je između Janića, Seniorata i zagrebačke kurije vladala velika intimnost i

---

⁸⁴ Prema telegramu MIP-a koji je stigao u Poslanstvo u Rimu 7. maja, kao prvi delegat naveden je Smodlaka, a kao drugi Janić. Međutim, prema pismu od 12. maja, koje je iz istog izvora stiglo u Poslanstvo, prvi je spomenut Janić a drugi Smodlaka. Pošto je prvo stigao telegram od 7. maja, državnom sekretaru je saopšteno da je prvi delegat Smodlaka. O istom pitanju Smodlaka ponovo piše 26. maja. Naveo je da u rešenju od 5. maja nije rečeno koji će delegat predsedavati delegacijom i kojim će redom delegati stavljati svoj potpis na konkordat, pa su se Janić i on dogovorili da Smodlaka kao poslanik predsedava i da će prvi potpisati konkordat. Janić je trebalo da vodi redovne pregovore sa zastupnikom Sv. Stolice na osnovu nacrtu koji su prethodno odobrila oba delegata. Dogovor je potpisan u Poslanstvu 23. maja 1925. Međutim, u punomoćju koje je potom stiglo Janićevo ime je bilo na prvom mestu. AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5; Salmič, 2015, 189–190; Veraja, 2014, 65; Radić, 2018, 287–288.

⁸⁵ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5.

⁸⁶ Deo biskupija na teritoriji Kraljevine SHS bio je upražnjen početkom 20-ih godina ili su u njima bili biskupi u poodmaklim godinama. Za Sv. Stolicu je rešavanje ovih pitanja imalo veliku važnost i hitnost. Radilo se o nadbiskupijama i biskupijama u Sarajevu, Splitu, Šibeniku i na Krku, kao i o apostolskim administratorima za Bačku i Banat. Obe strane su predlagale kandidate koje su smatrale odgovarajućim za ta mesta ali je u većini slučajevima dolazilo do teškoća ili usled protivljenja vlasti Kraljevine SHS da prihvate predložene kandidate ili zbog nepristajanja Sv. Stolice da uzme u razmatranje imena koja je vlada dostavljala. Dok je sa jedne strane bilo važno da kandidati budu odani Sv. Stolici, državni organi su insistirali da oni budu lojalni Kraljevini SHS. Kao kandidati, bilo jedne bilo druge strane, figurirali su za ova mesta: Ivan Šarić, dr Nikola Moskatelo, dr Nikola Tabulov Truta, dr Ivan Katalinić, Ivan Vidas, dr Andrija Rački, Matej Milovčić, Jakov Čuka, Jeronim Mileta, Rajmund Marojević, dr Kliment Bonefačić, Lajčo Budanović i Josip Srebrnić. Pitanje sarajevske nadbiskupije ali i nekih drugih biskupija bilo je otvoreno 1920. i vlada Kraljevine SHS je posle dužeg odlaganja prihvatila imenovanja tokom 1922. i 1923. Do odlaganja je u nekim slučajevima dolazilo i usred političkih kriza u Kraljevini SHS i čistih promena vlada. AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Vatikanu, 372–2; AJ, Ministarstvo vera, 69–7–12; Žutić, 1992, 73–82; Žutić, 1994, 79, 96–97, 149–150; Veraja, 2014, 227; Valente, 2012, 56–58, 122–124, 130–134, 171–174, 195–214.

⁸⁷ „Hrvatski hodočasnici u Rimu. Prijem kod pape“, *Vreme*, 4. 6. 1925, 3. Stjepan Barić (1889–1945), hrvatski političar i novinar. Predsednik Hrvatske pučke stranke od 1920. do 1928. Ušao je u vladu Antuna Korošca 1928. Posle 1929. napustio je aktivno bavljenje politikom. Matijević, 1997, 437–456.

srdačnost. „Boravak u Rimu bio je za Janića neprekidan trijumf. Tolika je bila intimnost i slaganje Seniora s Vojom Janićem da je površni posmatrač, naročito stranac, mogao uzeti Janića za člana Seniorata.“⁸⁸

Po dolasku u Rim jugoslovenska delegacija je držala više privremenih sednica (od 27. maja do 1. juna 1925).⁸⁹ Kao osnova za razgovore poslužio je nacrt zasnovan na odredbama konkordata sa Srbijom iz 1914. godine, dopunjen predlozima ministarske konferencije od 30. marta 1925. i Delegacije za konkordat. Jugoslovenski predlog konkordata imao je 22 tačke i dva dodatka, jedan o glagoljici i drugi o titularnim biskupima. Nacrt je predat državnom sekretaru 1. juna 1925.⁹⁰ U ime Sv. Stolice pregovore je vodio državni podsekretar Borgongini Duka. Poslanik Smodlaka je izvestio ministra Ninčića 6. juna da su Janić i on učinili dve posete državnom sekretaru i njegovom pomoćniku i saopštili svoje poglede. U Vatikanu je, prema njegovom mišljenju, vladalo dobro raspoloženje za pregovore. Trebalo je da se pregovori nastave čim biskupi iz Kraljevine SHS daju svoje mišljenje.⁹¹

Janić je tokom boravka u Rimu vodio razgovore i sa nadbiskupom Bauerom, pokušavajući da ga ubedi da i biskupat primi konkordat prema vladinom nacrtu, skrećući nadbiskupu pažnju i na oštru kampanju protiv sporazuma u zemlji. Nadbiskup je obećao da će se založiti za konkordat, ali opozicija među biskupima je bila snažnija.⁹² Jugoslovenski biskupi Bauer, Akšamović i Bonefačić sastali su se 2. juna tajno u stanu kardinala Gasparija u Rimu, sa nuncijem Pelegrinetijem (on je bio u italijanskoj prestonici od 24. maja 1925. a 26. maja ga je u audijenciju primio Pije XI). Svrha sastanka je bila dogovor oko projekta budućeg konkordata.⁹³ Još jedan sastanak je održan sutradan, 3. juna.⁹⁴ Biskupi su dali svoje mišljenje da se konkordat ne potpisuje dok se ne ispune uslovi koje su postavili. Vojislav Janić je saznao o čemu su razgovarali pa se posumnjalo da mu je informacije preneo beogradski nadbiskup Rodić, ali izgleda da je informator bio Borgongini Duka.⁹⁵

Prva konferencija je održana 11. juna 1925. Prisustvovali su F. Borgongini Duka na jednoj strani i Janić i Smodlaka na drugoj. Duka je izneo da su biskupi

⁸⁸ Veraja, 2014, 63–67.

⁸⁹ Petrović, 1997, 173–186.

⁹⁰ Avramovski, 1986, 299/1; Dimić, 1997, II/458; Petrović, 2000, 485–502.

⁹¹ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5.

⁹² Novak, 1948, 276.

⁹³ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5.

⁹⁴ Mithans, 2017, 128.

⁹⁵ Veraja, 2014, 247; Salmić, 2015, 205; Valente, 2012, 251–252.

Kraljevine SHS uzeli u pretres vladin nacrt konkordata i dostavili Sv. Stolici svoje mišljenje. Zamolili su da se ne potpiše konkordat dok se ne ispune sledeći uslovi: da poslanik pri Sv. Stolici preda upravu Zavoda Sv. Jeronima i da se kancelarija Poslanstva iseli iz zgrada Zavoda; da se Rimokatoličkoj crkvi povrate crkve, zavodi i školske zgrade koje pripadaju crkvenim ustanovama, a koji su „bili oteti posle sloma Austrije“; da se vrate ili plate crkvi sve zemlje koje su joj oduzete agrarnom reformom. Borgongini Duka je rekao da Sv. Stolica usvaja ove zahteve kao svoje preduslove za sklapanje konkordata. Pored toga on je kao postulate Sv. Stolice naveo i sledeće: 1. Pravo javnosti za katoličke škole. 2. Angažovanje katoličkih učitelja u onim školama u kojima ima toliko katoličkih učenika koliko je dovoljno za formiranje škole. 3. Priznavanje katoličkim crkvama bilo kog obreda vlasništva nad dobrima i institutima, čak i ako ljudi koji služe toj imovini pređu na drugu religiju. 4. Pravo na slobodno propovedanje i objavljivanje pastirskih pisama. 5. Priznanje katoličkoj crkvi prava na osnivanje verskih udruženja. 6. Priznanje prava na organizovanje autonomnih institucija koje će moći da zahtevaju doprinose vernika. 7. Osnivanje novih biskupija regulisanih u skladu sa kanonskim pravom. 8. Sklapanje posebnih ugovora za imanja stranih biskupija koje su se nalazile na teritoriji Kraljevine SHS.⁹⁶

Konferencija je nastavljena 12. juna 1925. Sastanci su držani i 13., 17.,⁹⁷ 9.,⁹⁸ 23., 26., 29. i 30. juna. Na pojedinim sastancima učestvovali su samo Duka i Janić, dok su na nekim bili prisutni i mons. Otavijani (Alfredo Ottaviani, 1870–1979)⁹⁹ i M. Lanović.¹⁰⁰ U jednom od izveštaja koje je tokom juna 1925. Janić slao u Beograd, žalio se da je bilo velikih teškoća i da su delegatima rad najviše otežali biskupi, a naročito Šarić.¹⁰¹ Pored toga: „Biskupi Slovenci (*su*) zauzeli separatistički stav prema državi kao celini, kao što sam izvestio.“¹⁰²

---

⁹⁶ Valente, 2012, 249–252.

⁹⁷ Na četvrtoj konferenciji za konkordat održanoj u Vatikanu 17. juna 1925. godine, predstavnici Sv. Stolice su izjavili da postoje teškoće oko združenja barske nadbiskupije sa beogradskom (naročito od strane biskupata). AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije pri Svetoj Stolici u Rimu, 1925, Konkordat, Zapisnici jugoslovenskog delegata za konkordat, 372–5; Dimić, Žutić, 1992, 231; Valente, 2012, 244–251; Veraja, 2014, 243.

⁹⁸ Na petoj konferenciji za konkordat, predstavnici Sv. Stolice su predlagali da se Bar pridruži Kotoru u jednu dijecezu, a da se nadbiskupu beogradskom dodeli pravo prednosti nad svim ordinarijima Kraljevine SHS. Pristajali su i da se veći deo Srema pripoji Nadbiskupiji beogradskoj, ali tako da kotari Vinkovci i Županja ostanu biskupiji đakovačkoj. Dimić, Žutić, 1992, 235.

⁹⁹ Otavijani je od 1922. bio privatni papin sekretar i službenik Kongregacije za vanredne crkvene poslove.

¹⁰⁰ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5.

¹⁰¹ Veraja, 2014, 67.

¹⁰² AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5.

Na sednicama delegacije Kraljevine SHS vođenim pre početka zvaničnih pregovora, ali i tokom njih, razmatrano je nekoliko važnih pitanja. Prema zapisniku od 27. maja rasprava je vođena u vezi sa članom 2. Na predlog J. Smodlake istaknuto je da nijedan deo državne teritorije neće biti podvrgnut inostranom biskupu. Sutradan, 28. maja, u vezi sa članom 10, Janić je rekao da je od predsednika vlade Pašića dobio usmeno ovlašćenje za delegaciju, da se po pitanju verske obuke u školama i imenovanja katiheta može pristati na odnosne odredbe srpskog konkordata. Stoga Janić predlaže da se usvoji u celini čl. 10 srpskog konkordata. Pošto u srpskom konkordatu nije bilo pomena o verskoj obuci u visokim školama, delegati su sporazumno zaključili da se kao druga alineja čl. 10 doda treća alineja čl. 13 poljskog konkordata (iz februara 1925) u vezi sa nastavnicima i njihovim izborom. Na sednici od 15. juna delegati su izneli mišljenje da treba da se primi predlog da biskupi neposredno opšte sa Sv. Stolicom i slobodno obelodanjuju svoja pastirska pisma, a da prethodno to ne dostavljaju vladi, jer i pravoslavne vladike uživaju isto pravo, kako je primetio Janić. Delegati sporazumno 23. juna usvajaju mišljenje da pitanje Zavoda sv. Jeronima treba skinuti sa dnevnog reda pre potpisivanja konkordata, „ali ne s našom kapitulacijom, već pošto se obezbede naša prava na Zavod“.¹⁰³ Ostalo je sporno pitanje o spajanju Barske biskupije sa Beogradskom, jer po mišljenju delegata tu nije smelo da se popusti, tim pre što protivljenje nije dolazilo od Sv. Stolice, već od biskupata i što to nije pitanje crkvene, već političke prirode. Nije se mogao primiti ni predlog učinjen na Petoj konferenciji od 19. juna da se Barska nadbiskupija združi sa Kotorskom biskupijom (jer se zbog prevelike udaljenosti ne može spojiti s Beogradom), a da se beogradskom nadbiskupu prizna prednost pred ostalim biskupima, ukoliko koji od njih ne bi postao kardinal: „Već ovaj poslednji uslov pokazuje kolika bi problematična bila ta precedencija, koja inače ima posve malo značenje. Uostalom što Vlada traži, naime da 'Primas Serbiae' stoluje u Beogradu, ne bi se na ovaj način postiglo, već bi ta titula prešla na Kotor te bi bila definitivno izgubljena za Beograd [...] Ponuđena precedencija, mora se odbiti i s razloga što bi je Hrvati osetili kao zapostavljanje zagrebačke mitropolije, koja je svakako najveća i najvažnija

¹⁰³ Prilikom pregovora o konkordatu predstavnici Kraljevine SHS su tražili da državni organi učestvuju u izboru rektora Zavoda i da daju pristanak na njegovo imenovanje, kao i da se prizna nacionalni karakter Zavoda. Sv. Stolica se pozivala na breve *Slavorum Gentem* Lava XIII iz 1901. i odbijala da prizna pravo učešća vlasti Kraljevine SHS u postavljanju starešina Zavoda i učešće Poslanstva u upravi. AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Vatikanu, 1925, Konkordat, Zapisnici jugoslovenskog delegata za konkordat, 372–5; Dimić, Žutić, 231; Valente, 2012, 244–251; Veraja, 2014, 243.

u Kraljevini, pa bi se iz toga lako mogla da izvodi nova srpsko-hrvatska razmirica.“¹⁰⁴

Smodlaka javlja ministru spoljnih poslova krajem juna 1925. da se još uvek vode pregovori sa službenim predstavnicima Sv. Stolice i sa drugim crkvenim ličnostima. Izmenjene su misli o svim tačkama konkordata. Sporazumno je zaključeno da se odgovori odlože za septembar. Najavljuje povratak delegacije u Beograd početkom jula.¹⁰⁵ Prema pisanju *Vremena*, papa je primio Janića u audijenciju i 25. juna, interesujući se za tok pregovora.¹⁰⁶

Mada su članovi delegacije za zaključenje konkordata sa Sv. Stolicom tokom rada u Rimu slali redovne izveštaje i telegrame o radu, pripremili su i konačan izveštaj 2. jula 1925. ministru Ninčiću u kome navode da su pregovori trajali tokom čitavog meseca juna i da su početkom jula bili dogovorno odloženi, a ne prekinuti kako su pisale domaće i strane novine. Pregovori su morali biti odloženi za jesen jer su se kardinali spremali da idu na letnji odmor van Rima, a o predmetu je trebalo da se izjasne dve kardinalske kongregacije. O većini tačaka je postignut sporazum, a kod onih kod kojih nije, kod Sv. Stolice je postojala dobra volja da se reše. Teškoće su se javile kod pitanja kontrole vlade nad crkvenom imovinom, širenja verskih redova i predlaganja kandidata za biskupe. Delegati su smatrali za potrebno da obaveste da je njihova pozicija bila otežana držanjem biskupata iz Kraljevine SHS, koji se skoro u punom broju nalazio u Rimu i radio protiv vlade i delegacije. Janić i Smodlaka ponavljaju da su o tome mogli da se uvere i neposredno iz reči samih predstavnika Sv. Stolice. Najgore su se biskupi poneli po pitanju glagoljice. Pošto su sami u svom nacrtu konkordata izrazili želju da se u sve katoličke crkve u Kraljevini SHS uvede glagoljica, od Vatikana su tokom pregovora tražili da odbije taj zahtev delegacije. Neki biskupi su svesno, usmenim i pismenim predstavkama upravljanim Sv. Stolicu, radili na kompromitovanju države. Jedan kardinal je rekao Janiću da neki jugoslovenski biskupi nastupaju u Rimu kao neprijatelji svoje države. Neki biskupi su javno protestovali što se na Zavodu Sv. Jeronima ističe državna zastava, što se u salonu Zavoda nalazi slika kralja Aleksandra i sl. Među biskupima je najgore raspoložen bio nadbiskup Šarić, a najfanatičniji je bio ljubljanski Jeglič. „S ovakim držanjem naših biskupa neće biti nikakvo čudo ako bude osujećeno zaključenje Konkordata.“ Uz ovaj izveštaj priloženo je

¹⁰⁴ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5; Dimić, Žutić, 1992, 116–117 i 129; Salmič, 2015, 192–193.

¹⁰⁵ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5.

¹⁰⁶ *Vreme*, 30. 6. 1925.

sedam priloga o konferencijama u Vatikanu i deset priloga zapisnika sednica i rešenja delegacije.¹⁰⁷

5. POKUŠAJI NASTAVKA PREGOVORA

Po povratku delegacije iz Rima i dalje je postojala nada da će nakon letnjeg odmora i potrebe da deo odluka potvrdi kardinalski zbor, pregovori biti nastavljeni. Umesto toga usledilo je zahlađenje odnosa. Razloga je bilo više: držanje biskupata; sukob oko Zavoda Sv. Jeronima; nepopustljiv stav biskupa po pitanju službe na staroslovenskom jeziku; rimokatoličko nezadovoljstvo školskom politikom; strah Sv. Stolice da bi sklapanje konkordata sa Kraljevinom SHS zaoštrili odnose sa fašističkom Italijom; pokušaji državnih organa da hrvatsko pitanje reše u dogovoru sa Hrvatskom seljačkom strankom¹⁰⁸ i drugo. Paralelno u okvirima Srpske pravoslavne crkve su bili sve prisutniji glasovi protiv sklapanja konkordata. Početkom oktobra sveštenik Milan Trišić objavljuje u *Vesniku* tekst pod naslovom „Hanibal ante portas“ u kome povodom sklapanja konkordata savetuje veliki oprez, jer

---

¹⁰⁷ AJ, Kraljevsko poslanstvo u Vatikanu, 372–5, Delegacija za zaključenje konkordata sa Sv. Stolicom šalje Poslanstvu pri Sv. Stolicu 2. jula 1925. prepis zapisnika sednice delegacije i konferencija s predstavnikom Sv. Stolice, u potpisu Josip Smoldaka i V. Janić. Novak, 1948, 274–276; Petrović, 1997, 173–186; Salmić, 2015, 205.

Prema mišljenju šefa Obaveštajnog odseka V. Životića, iznetom u jednom izveštaju Poslanstvu u Vatikanu od 28. septembra 1926. godine, pregovori iz 1925, iako nisu doveli do cilja, pomogli su da se mnoga pitanja konkretizuju. Dodaje da su gotovo na svaku od tačaka jugoslovenskog predloga delegati Vatikana stavili primedbe. Primedbe su delom bile takve da ih je bilo moguće usvojiti delimično kao koncesije za koje će se tražiti kontrakoncesije, a delom takve da se ne mogu primiti. Životić nastavlja: „Teško je znati koji su prigovori do kojih je Vatikanu u istinu stalo, a koje je izneo samo zato da bi ih docnije povukao tobož kao koncesiju našim shvatanjima“. Pitanja oko kojih se najviše razilazilo ticala su se vladine kontrole nad crkvenom imovinom, pitanje uvođenja redova i način postavljanja biskupa. Vatikan je izneo predloge formulisane u devet tačaka. Na pomenutim konferencijama razmatrani su predlozi Vatikana i zaključeno je da u vezi sa pomenutim tačkama, u kojima se najviše razilaze mišljenja, ne može biti popuštanja. Od devet tačaka koje je predložio Vatikan, usvojeno je osam i to sa ograničenjima za koja se pretpostavljalo da će ih Vatikan teško primiti. Odbijena je kao neprihvatljiva i tačka kojom je Vatikan tražio da u osnovnim školama u kojima ima dovoljan broj katoličke dece, učitelj bude katolik. AJ, MIP KSHS, 341–6–22, Obaveštajni odsek, Vatikan, 3, 28. 9. 1926.

¹⁰⁸ Potpredsednik Hrvatske republikanske seljačke stranke Pavle Radić je u Skupštini, u ime Stjepana Radića, 27. marta 1925. dao izjavu da HRSS prihvata tadašnje državno uređenje predviđeno Ustavom i monarhiju. Dolazi do nastanka „Narodnog sporazuma“, između Radikalne stranke i HRSS-a. Juna 1925. je obrazovana nova vlada u koju ulazi Pavle Radić kao ministar agrarne reforme a potom i Stjepan Radić kao ministar prosvete.

smatra da su stanje, obrazovanje i organizacija pravoslavnog sveštenstva u zaostatku za katoličkim, a da na drugoj strani stoji *ecclesia militans*.¹⁰⁹ Jedan drugi pravoslavni sveštenik će nešto kasnije citirati Janičeve reči po kojima država dobija konkordatom „prijateljstvo s rimskim papom“ i dodaje da će to prijateljstvo doneti papski trijumf i trijumf rimskog katolicizma na teritoriji Kraljevine SHS.¹¹⁰

Janić ipak piše Borgongini Duki, ali i kardinalu Gaspariju u nekoliko navrata tokom septembra da će vlada ponuditi velike mogućnosti za zaključenje konkordata. Uveravao ih je u posvećenost Beograda rešenju pitanja Zavoda sv. Jeronima, kao i pitanjima vezanim za agrarnu reformu za koja je predviđeno da budu rešena isplatom pune vrednosti crkvene imovine. Državni sekretar je odgovorio da očekuje njegov dolazak u Rim, najavljen u štampi.¹¹¹

Dok je Janić sa jedne strane davao optimističke prognoze, istovremeno je tužio sarajevskog nadbiskupa Šarića zbog uvreda iznetih u *Katoličkom tjedniku*. Između kraja oktobra i početkom novembra 1925. godine spor Janić – Šarić remetio je dalje odnose u pogledu nastavka pregovora. Sudski spor je proširen i na sekretara Nadbiskupije u Sarajevu, mons. Karla Cankara, kako u svojstvu urednika *Katoličkog tjednika* (gde se pojavio Šarićev članak protiv Janića), tako i u vezi sa njegovim ličnim sukobom sa Janićem. Janić je želeo da Šarić napusti svoje mesto i bude opozvan u Rim. Nuncije Pelegrineti je imao utisak da je Janićev sukob sa Šarićem bio nešto što je trebalo posmatrati samo sa stanovišta lične mržnje.¹¹²

Krajem oktobra i početkom novembra 1925. održane su konferencije u MIP-u kojima je prisustvovao i poslanik Smodlaka, a na kojima je trebalo da se utvrdi glavna linija prilikom daljih pregovora.¹¹³ Na konferenciji 2. novembra 1925. godine, kojoj su prisustvovali Stjepan i Pavle Radić, dr Momčilo Ninčić, Miša Trifunović i Voja Janić, posle govora ministra prosvete Stjepana Radića, odlučeno je da se pregovori za konkordat odlože, pošto je Radić smatrao

¹⁰⁹ Milan Trišić, „Hanibal ante portas“, *Vesnik*, 1. 10. 1925.

¹¹⁰ Miloš Anđelković, „Šta je konkordat s rimskim papom, i šta nam donosi taj konkordat“, *PCEŽ*, 12. decembar 1925.

¹¹¹ Valente, 2012, 255–256.

¹¹² Valente, 2012, 258. Biskup Jeglič i nadbiskup Šarić su tužili urednika *Slovenskega naroda* zbog članka od 23. januara 1925. u kome se predstavnicima RKC u Kraljevini SHS pripisuje antidržavna delatnost. Isti časopis je 11. avgusta 1925. objavio članak u kome se pominju Janičeve optužbe da su za prekid pregovora krivi katolički biskupi. Mithans, 2017, 210.

¹¹³ „Završene su konferencije o konkordatu“, *Vreme*, 5. 11. 1925; Mithans, 2017, 130–131.

da je konkordat bio nepovoljan po Hrvate.¹¹⁴ On je napao predloženi nacrt konkordata i nazvao ga odviše klerikalnim. Rekao je da Hrvati nikada neće pristati na takav konkordat i dodao da ne dopušta da se „ovim konkordatom veže naš hrvatski narod, [...] da se on metne u verige“.¹¹⁵

Janić nije učestvovao u nastavku razgovara zbog bolesti. U međuvremenu je izgadio svoje odnose sa nuncijem koji je bio posebno ljut na njega zbog izjave date listu *Vreme*, u kojoj je navodno prvi otkrio tajni karakter pregovora po povratku iz Rima. Nuncije je bio neprijatno iznenađen da čovek sa tako delikatnim zadatkom javno govori o stvarima o kojima se još uvek raspravljalo. Posle Pelegrinetijevog oštrog protesta Janić je obećao da više ništa neće izjavljivati pre dogovora sa nuncijem.¹¹⁶ Janić je Pelegrinetiju preneo da je Radić bio apsolutno protivnik katoličkih privatnih ili konfesionalnih škola i da je to stvorilo mnoge poteškoće, pogotovo jer je masonstvo „vredno radilo na tome da uništi bilo kakve pregovore sa Rimom. Ali da bi on učinio sve što je moguće i zato što je po njegovom mišljenju, pravoslavna crkva bila gotovo leš, uglavnom zbog Rusa i Vizantije“.¹¹⁷

Voja Janić je nešto ranije u izjavi *Obzoru* od 9. avgusta 1925. povodom odlaganja pregovora rekao da mu se čini da se Vatikan ponovo vraća politici kardinala Rampole, koga je Austrija 1903. srušila pri izboru Pija X. Komentarišući ovu Janićevu izjavu, Viktor Novak je kasnije pisao kako nema sumnje da Janić nije bio dobro upoznat sa tadašnjom vatikanskom politikom kad je mogao da „podvuče ovako nemoguću misao“. Janić je u toj izjavi optužio i nadbiskupa Šarića da je i u svom listu širio najveće neistine i to samo zato da ne dođe do normalnih odnosa između države i Rimokatoličke crkve.¹¹⁸ Sarajevski nadbiskup Šarić posetio je 4. novembra ministra vera Trifunovića i predsednika vlade Pašića u cilju da se opravda od optužbi koje

---

¹¹⁴ „Posle isključenja iz Kluba JRZ. Izjava g. dr. Vojislava Janića. Dr. Janić o svome učešću u izradi Konkordata“, *Vreme*, 18. 7. 1937.

¹¹⁵ Novak, 1948, 234; Dimić, Žutić, 1992, 96–7; Veraja, 2014, 122.

¹¹⁶ Salmić, 2015, 230–232. Radi se o tekstu koji je *Vreme* objavilo 30. juna 1925. pod naslovom „Pregovori o konkordatu“ u kome se tvrdilo da pregovori nisu prekinuti, da će se tokom jeseni nastaviti, da je za Kraljevinu SHS od velike važnosti da ima prijateljske odnose sa Vatikanom zbog njegovog opšteg uticaja na svetsku politiku, kao i da je Rimokatoličkoj crkvi potreban konkordat da bi se tačno opredelile granice između crkvenih i svetovnih vlasti. Dodaje se i da je na konferencijama o konkordatu bilo govora o slovenskom jeziku u liturgiji. Janić se ne pominje u samom članku, niti kao izvor, ali je bilo očigledno da je jedino on mogao da prenese ovakve informacije.

¹¹⁷ Valente, 2012, 258–259.

¹¹⁸ Novak, 1948, 276.

su protiv njega iznete u javnost.¹¹⁹ Biskupi Bonefačić i Akšamović takođe su se najodlučnije ogradili i odbili da su imali bilo kakve veze sa intrigama oko biskupata.¹²⁰

Istog dana kada je nadbiskup Šarić posetio Pašića, Miloš Crnjanski piše u *Vremenu*: „U broju 28. od 18. jula 1924. nadbiskup Ivan Šarić progovorio je kroz svoju ‘Nedjelju’ protiv svoje domovine. Kampanja koju njegov list vodi u toj stvari, nazivala je rad naše države za dobitak Sv. Jeronima ‘nedostojnim poslom’, a o samom zavodu napisano je ‘hrvatski zavod Sv. Jeronim opet je ugrožen’. ‘Bez ičijeg je pitanja i bez ičije dozvole, sasvim neovlašćeno i protupravno stavljen u crkvi Sv. Jeronima državni grb S. X. S. i izvješena zastava na zavodnoj zgradi’. Paralelno sa kampanjom u listu, sarajevski nadbiskup počeo je svoj teror među ostalim biskupima, svoje odlaske u Rim, posle kojih je jedan od vatikanskih velikodostojnika, Talijan, rekao: ‘Pa šta ću vam ja, kad su tamo i vaši biskupi protiv vas.’ [...] Paralelno sa pregovorima o Sv. Jeronimu vode se i pregovori o pripremi jugoslovenskog konkordata sa Svetom Stolicom i upotrebi staroslovenskog jezika u liturgiji naše katoličke crkve. Zašto se sarajevski biskup i pod njegovim vođstvom ostali bore protiv države u pitanju zavoda Sv. Jeronima jasno je: u tom zavodu treba da se vaspitava naše katoličko sveštenstvo, u kakvom duhu to nije svejedno ni za državu, ni za naše narodno jedinstvo, ni za našu budućnost. Slovenski jezik, u katoličkoj službi veliki je hrvatski ideal za koji se hrvatsko sveštenstvo divno bori još od stoleća Grgura Ninskoga. Oko god. 1890 do 1910 kada je u okolini Splita izbio kao požar pokret za staroslovenski jezik u katoličkoj liturgiji, koliko premeštanja, gonjenja, patnje osobito kod mlađeg sveštenstva, zbog te borbe. Protiv Beča i Pešte, borilo se za slovenstvo. A kakav je značaj staroslovenskog jezika u katoličkoj liturgiji za naš narod danas svakome je razumljivo. Naš katolički biskupat, pod pritiskom oduševljenja pri Oslobođenju, koje onda sarajevski biskup još nije nazivao ‘tako zvano’, i sam je god. 1918 u novembru zamolio Sv. Stolicu da proširi upotrebu staroslovenskog jezika u katoličkoj liturgiji ‘gde god to narod želi’. U svom nacrtu konkordata ti biskupi su prihvatili, pred našom Vladom i pitanje rešavanja glagoljice u konkordatu, što ove godine, u svom nacrtu podnetom Vatikanu, odbijaju. Voćka, koju zaliva g. nadbiskup Ivan Šarić, a o tome ima podataka, sazrela je obilatim plodom. Da bi izbegli nezgodu

¹¹⁹ „Biskup Šarić kod g. Pašića“, *Vreme*, 5. 11. 1925. Mons. Šarić je boravio dva dana u Nuncijaturi. Izvestio je Pelegrinetija da je naišao na dobar prijem kod ministra vera, kod kojeg je boravio dva sata, i da se nada dobrom, budući da ga brani Srškić, radikal i ministar. U razgovoru koji je Šarić vodio sa premijerom Pašićem, ovaj nije rekao ništa konkretno, osim po pitanju glagoljice. Po njemu Pašić nije smatrao glagoljicu tako važnim pitanjem kao što su Janić i neki biskupi to prikazivali. Valente, 2012, 261.

¹²⁰ Novak, 1948, 273–276.

protivljenja svojoj otadžbini i svome narodu, oni su u Zagrebu našli i zgodnu formulu: žele da mesto slabačkog konkordata između Vatikana i naše države koji, kako sami kažu 'kako nas istorija uči može i prestati da važi' upotreba glagoljice ne bude državni ugovor nego, ne pitajući za autoritet, čast i pravo svoje domovine 'nekako dar, posebna odluka Sv. Stolice'".¹²¹

Nuncije se početkom oktobra 1925. sastao sa ministrom spoljnih poslova Ninčićem, po pitanju crkvenih dobara i konkordata. Istaknuto je da oko nastavka pregovora u Rimu nije bilo ništa sigurno. Ministar je pitao nuncija da li će Sv. Stolica prigovoriti ako dođe do imenovanje trećeg delegata, katolika. Pelegrineti je odgovorio da ne bi bilo poteškoća.¹²² Na istom sastanku Pelegrineti je obavestio Ninčića da nije moguće zaključiti konkordat bez nadoknade štete koju je vlada nanela imovini Rimokatoličke crkve. Ministar spoljnih poslova odgovorio je da nije kompetentan po tom pitanju i zatražio je od nuncija da pošalje pisanu belešku o kojoj će razgovarati sa Janićem i predsednikom Pašićem.¹²³ Kardinal Gaspari je zatražio od Pelegrinetija da u njegovo ime podnese vladi zvaničnu belešku koja sadrži spisak štete koju su pretrpela crkvena tela u Kraljevini SHS, ukazujući da ne bi bilo moguće doći do zaključka pregovora za konkordat bez nadoknade. Pelegrineti se 10. oktobra sastao sa jugoslovenskim ordinarijima generalne konferencije biskupa u Zagrebu, radi prikupljanja informacija o pitanju uzurpirane ili oduzete imovine. Zaključci su prikupljeni u protokolu. U međuvremenu su novine prenele vest da je ministar agrarne reforme Pavle Radić pripremio uredbu koja je bar delimično odgovarala željama biskupa i koja će poboljšati ekonomsku situaciju u Crkvi.¹²⁴

Pelegrineti se ponovo sastao sa Ninčićem 24. novembra 1925. Prema izjavi koju je nuncije dao *Vremenu*, sa Ninčićem je razgovarao samo o formalnim pitanjima, u vezi početka razgovora za rešenje spora oko Zavoda sv. Jeronima. Što se tiče pregovora o konkordatu, mons. Pelegrineti je

¹²¹ Miloš Crnjanski, „Zakulisni rad sarajevskog biskupa. Pitanje glagoljice i konkordata. Sa krstom u ruci protiv svoje države?“, *Vreme*, 4. 11. 1925, 4.

¹²² Pelegrineti je ovo pitanje povezoao u izveštaju koji je poslao Sv. Stolicu sa razgovorom koji je imao sa Janićem, koji je nunciju rekao da vidi potrebu da sa sobom u Rim povede predstavnika Radićeve stranke, „jer bi u suprotnom radićevci, sada saveznici radikala [...] ostali nezadovoljni i pokušali bi da unište pregovore“. Pelegrineti je odgovorio da bi nakon ranije Radićeve izjave protiv Katoličke crkve ovo ostavilo loš utisak i u Jugoslaviji i u Vatikanu. Janić je odgovorio na primedbe nuncija da će povesti sa sobom, neko „veliko dupe“ iz Radićeve stranke kome će dati titulu stručnjaka i koji neće biti zvanični član delegacije, neće morati da ima posla u Vatikanu, neće biti predstavljen kardinalu i „učiniću sve po svom, kao da ga nema“. Valente, 2012, 256–7.

¹²³ Valente, 2012, 257.

¹²⁴ Valente, 2012, 262–263.

naglasio kako smatra da prvo treba rešiti spor oko Zavoda, pa onda nastaviti razgovore o konkordatu. Vatikan je, prema njegovim rečima, tražio svoja prava, ali je bio voljan da prizna „i našoj državi ono što joj pripada“.¹²⁵ Ministar prosvete Stjepan Radić je istog dana primio predstavnike biskupata i sa njima pretresao pitanje Zavoda sv. Jeronima. Posle toga Radić je o ovoj temi razgovarao sa ministrom inostranih poslova. Biskupi su pripremili i nekoliko memoranduma o raznim pitanjima vezanim za položaj Rimokatoličke crkve i spremali su se da ih predaju ministrima vera, prosvete i agrarne reforme. Početkom decembra predstavnici biskupata tražili su prijem na Dvoru, kod predsednika Ministarskog saveta N. Pašića i ministra vera Miše Trifunovića. Primio ih je samo Trifunović. Nezadovoljni odnosom vlasti, sazvali su sednicu izvršnog odbora biskupata u Mariboru.¹²⁶ Janić je 17. decembra posetio zagrebačkog nadbiskupa dr Bauera u Zagrebu kao predsednika biskupskih konferencija i sa njim razgovarao o aktuelnim crkvenim pitanjima i odnosima sa Sv. Stolicom, nastojeći da izgladi spor, ali bez daljeg pomaka.¹²⁷

Organ Slovenačke narodne stranke (Slovenska ljudska stranka) *Slovenec*, pisao je polovinom januara 1926. da nisu tačne informacije koje su preneli „protivkatolički listovi“ da je diplomatski spor sa Sv. Stolicom zbog Zavoda sv. Jeronima u stadijumu likvidacije i da je stanovište vlade pobedilo. Prema informacijama ovog lista, naziralo se rešenje pitanja koje je trebalo da bude povoljno za obe strane: „I naša vlada i Vatikan odmah u početku stavili su se na stanovište, da je svetojeronimsko pitanje pravno a ne političko. Zato je i moglo doći lako do sporazuma, naročito radi korektnog ponašanja našeg sadašnjeg otpravnika poslova kod Vatikana g. Jovanovića. Pravnu osnovu sporazuma o upravi zavoda Sv. Jeronima, čini bula *Slavorum gentem*, ali je Vatikan priznao našoj državi počasne prerogative, koje nadmašuju čak one koje je ranije uživala Austrija. Vatikan je time ponovo dokazao da u istini želi dobre i prijateljske odnose s našom državom, što je uostalom bilo jasno za svakog poznavaooca vatikanske politike prema državama u kojima žive katolici. Formalno izvršiće se sporazum preko naročitog izaslanika, koji će ovog meseca zbog te stvari putovati u Rim. Po svojoj prilici biće ova misija poverena poznatom narodnom poslaniku dr. Janjiću, za koga nekoji tvrde da će biti naš poslanik kod Vatikana. Ali na kompetentnom mestu nisu nam mogli za sada još ovu vest potvrditi. U našem Ministarstvu Inostranih dela smatraju da je sada put za nastavak pregovora o Konkordatu utrven.“¹²⁸

¹²⁵ „Naši odnosi sa Vatikanom. Papin nuncije kod g. dr. Ninčiča“, *Vreme*, 25. 11. 1925.

¹²⁶ „Sukob između vlade i katoličkog episkopata“, *Vreme*, 3. 12. 1925.

¹²⁷ *Vreme*, 18. 12. 1925, 3.

¹²⁸ *Vreme*, 15. 1. 1926.

Otppravnik poslova Poslanstva pri Sv. Stolici, Milan M. Jovanović¹²⁹ javlja 19. januara 1926. ministru Ninčiću da je po povratku u Rim posetio državnog sekretara kardinala Gasparija i državnog podsekretara Borgonginija Duku i uveravao ih o iskrenom raspoloženju kraljevske vlade da se što pre okonča spor oko Zavoda sv. Jeronima i drugih pitanja i da se „odmah pristupi pregovorima za konkordat“. Radi toga je najavio skori dolazak u Rim dr V. Janića, kao vladinog delegata za pregovore. U određivanju Janića kao delegata, rekao je, treba naročito da vide „tu iskrenu želju za sporazum, jer se Kraljevska Vlada danas u tom pogledu nalazi u dosta delikatnom položaju“. Objašnjavajući dalje u čemu je delikatnost položaja, Jovanović piše da je rekao kako se u javnosti Kraljevine, posle incidenta sa Zavodom i držanja nekih biskupa, počelo postavljati pitanje da li je uopšte potreban konkordat u tom momentu; kao i da nepomirljivo držanje nekih biskupa, Korošceve i Pučke stranke u pogledu „novostvorenog stanja po ratu i državne politike“ vladi ne garantuje da predstavnici katoličkog dela naroda „žele iskreno konkordat“, već više da u njemu traže neku vrstu garancije kako bi i dalje mogli „nesmetano nastaviti svoj ni malo dopušten rad u pogledu državnog jedinstva i državnog interesa“. Jovanović dodaje i da je rekao kako su ostale verske konfesije počele da protestuju protiv konkordata, polazeći od toga da će Rimokatolička crkva njime dobiti privilegije. Dalje je govorio o držanju nekih biskupa (Šarić, Jeglič i Bauerov sekretar Slamić), iznoseći mišljenje

¹²⁹ Smodlaka je boravio u Beogradu tokom jeseni 1925. i 4. novembra je krenuo za Rim. („Završene su konferencije o konkordatu“, *Vreme*, 5. 11. 1925, 1; Valente, 2012, 259) Posle toga je još u par navrata odlazio u Kraljevinu SHS po pozivu ili zbog bolovanja i vraćao se a umesto njega je Milan M. Jovanović bio ovlašćen da u ime vlade razgovara sa Sv. Stolicom. (Veraja, 2014, 285–291) Po Smodlakinom odlasku iz Rima početkom maja 1926. Jovanović je vršio dužnost poslanika do dolaska Jevrema Simića. Milan M. Jovanović (1884–1934) je bio pravnik i diplomata. Studije je završio u Parizu 1906. Služio je u vojsci 1912, 1914–1915. Stupio je u diplomatski službu 1915. (Prag i Rim). Za savetnika Poslanstva pri Sv. Stolici postavljen je 1925. Potom je od 1927. bio načelnik Političkog odeljenja MIP-a. Bio je na službi u Minhenu 1928, Atini 1929. i Ankari 1931. Stavljene je na raspolaganje 1933. i penzionisan 1934. Bio je mlađi brat prvaka Saveza zemljoradnika Jovana M. Jovanovića Pižona. (AJ, MIP KJ, 334–192–62; Mičić, 2018, 159; Pavlović, 2020, 173) Kada je u januaru 1926. otppravnik poslova pri Sv. Stolici Milan Jovanović službeno boravio u Beogradu, zamenjivao ga je sekretar Poslanstva Nikola Moskatelo. (AJ, MIP KJ, Službeni list Josip Smodlaka, 334–192–72) Smodlaku je nasledio Jevrem Simić (1876 –1936), pravnik i diplomata. Na formalnom nivou, zamena je konačno sprovedena septembra 1926. Simić se školovao u Šapcu, Beogradu i Beču. Primljen je u državnu službu decembra 1903. i prve godine diplomatske karijere proveo je u srpskim konzulatima u Skoplju, Bitolju, Solunu, Draču, a zatim u poslanstvima u Rimu, Parizu, Carigradu i Petrogradu. U toku Prvog svetskog rata premešten je u Vašington gde je krajem 1918. bio privremeni otppravnik poslova. Docije je službovao u Carigradu, Varšavi (gde je kao poslanik Kraljevine SHS imao priliku da lično upozna mons. Ahile Ratija, u to vreme nuncija u Poljskoj, koji je izabran za papu Pija XI, 1922) i Vatikanu gde je na dužnosti i umro. Petrović, Krejić, 2007, 190.

da bi prilikom sklapanja konkordata i za Sv. Stolicu bio najpogodniji momenat da smeni nekoga od njih, „jer je vrlo teško da će ljudi starog austrijskog mentaliteta, koji nikako ne mogu da se pomire sa nestankom bivše A-Ugarske i novim stanjem stvari, moći pružiti dovoljno garantija da će iskreno želeći dobre i iskrene odnose između naše kraljevine i Sv. Stolice i biti u stanju da uvedu nov konkordat u život.“ On takođe obaveštava Ninčića da je Državni sekretarijat pripremio promemoriju u vezi sa konkordatom i uputio je kardinalima iz Kongregacije za vanredne crkvene poslove, tražeći da odgovore kako bi Sv. Stolica mogla izaći u susret Kraljevini SHS.¹³⁰

Jedan od vodećih jezuitskih časopisa u Rimu *Civiltà Catholica* pisao je početkom 1926. kritički o položaju Rimokatoličke crkve u Kraljevini SHS, naglašavajući da je nadbiskup sarajevski Šarić danima na udaru liberalne štampe i da se protiv njega vodi „sramna klevetnička kampanja“ iza koje stoji Voja Janić. Nekoliko meseci kasnije, 17. avgusta 1926. u Okružnom sudu u Sarajevu održan je pretres protiv Karla Cankara, urednika *Katoličkog tjednika*, po tužbi Voje Janića zbog klevete preko štampe. Prema optužbi Janić je bio uvređen jer ga je Cankar nazvao najistaknutijim protivnikom Rimokatoličke crkve. Pored toga, podnosilac tužbe je smatrao da je Cankar pisanjem o zloupotrebama ministarskog položaja izneo klevetu. Cankar je u jednom napisu 1925. godine, pišući o verskim prilikama, napao Janića, nazvavši ga „ugnjetačem vere i označivši ga kao otvorenog protivnika ovdašnjeg biskupa g. dr. Šarića“. U toku suđenja pročitano je i iskaz A. Korošca na tajnoj raspravi jer se u njemu pominjalo kraljevo ime. Pročitano je i akt nadbiskupa Šarića koji je uputio ministru unutrašnjih poslova u kome navodi da je odgovoran za pravac obustavljenog lista *Nedelja* i da će to saopštiti Sv. Stolici i stranoj javnosti, ako zabrana ovog lista ostane na snazi, da se vidi kakvu slobodu uživaju jugoslovenski katolici.¹³¹

Iako je vlada Kraljevine SHS nameravala da nastavi pregovore za konkordat, a zamenik ministra spoljnih poslova naložio predstavniku pri Sv. Stolici da ispita Državni sekretarijat o mogućnostima da pregovori započnu tokom leta 1926.,¹³² ispostavilo se da je ovo poglavlje za neko vreme bilo završeno.

¹³⁰ AJ, Ministarstvo vera, 69-7-10-15. *Vreme* je nedelju dana ranije najavilo odlazak Janića u Rim i nastavak pregovora. „Kako stoje naši odnosi sa Vatikanom. Pred obnovom pregovora o Konkordatu?, *Vreme*, 12. 1. 1926.

¹³¹ „Da li je g. Voja Janjić ugnjetač vere?“, *Vreme*, 14. 8. 1926; „G. dr. Voja Janić i katolicizam“, *Vreme*, 19. 8. 1926.

¹³² Valente, 2012, 270.

6. ZAKLJUČAK

Glavni razlog neuspjeha konkordatskih pregovora 1925. godine leži u činjenici da su pregovarači bile dve neravnopravne strane. Jedna od njih bila je Sveta Stolica, sa bogatim iskustvom, doslednošću i kompetentnom institucionalnom organizacijom. Na drugoj strani nalazila se država u nastanku, sa brojnim problemima, sa nedovoljno izgrađenim institucijama bez kontinuiteta i sa profesionalnim aparatom u nastajanju. I jedna i druga strana su nastojale da brane svoje interese koji su od početka bili suprotstavljeni i suočeni sa dubokim međusobnim nerazumevanjem i neprijateljstvom. Posle neuspješnih pokušaja da spreči nastanak nove države i da utiče na politički oblik njenog ujedinjenja, kao i pružanja podrške italijanskim pretenzijama na Jadranu, Sv. Stolica ju je ipak među poslednjima priznala i uspostavila diplomatske odnose. Početni ne preterano uspešni koraci u pogledu odnosa sa Kraljevinom SHS, pripisani greškama nuncija koji se nije najbolje snašao na svojoj poziciji, ali i opozicijom u episkopatu Kraljevine, upravo zbog podrške koja je pružana Italiji, biće ispravljeni dolaskom novog pape. Pije XI šalje u Kraljevinu SHS svog čoveka od poverenja koji aktivno radi na preuzimanju kontrole na Rimokatoličkom crkvom u zemlji i nad radom biskupskih konferencija. On pomno prati ne samo versku politiku u zemlji, već i opšte političke prilike, trudeći se da postigne jedinstvo među katolicima, čije nepostojanje duboko brine Kuriju. Za upražnjene biskupske stolice pažljivo se biraju novi ljudi, odani Sv. Stolici i na tome se istrajava i pored početnog protivljenja vlasti u Kraljevini SHS. Odluke će se donositi na osnovu izveštaja dobijenih od relevantnih strana i nakon odgovarajućeg razmatranja Kurije. Čak i ako se Kraljevstvu SHS pruži bilo kakva pomoć u vezi sa nekim temama, kao što je u početku bio slučaj sa Zavodom Svetog Jeronima, to je išlo samo do tačke koja je bila prikladna za zaštitu interesa Svete Stolice.

Sa druge strane, Kraljevina SHS nastoji da autonomno i prema svojim prioritetima i interesima vodi crkvenu politiku ali i da razvija odnose sa Sv. Stolicom, ali u tome je ometaju česte političke krize, hronične nestabilnosti vlada i izborne kampanje ali i sporost birokratije i nedovoljno poznavanje načina funkcionisanja Kurije. Pored toga prisutna je i izvesna nezainteresovanost Kraljevine SHS za Svetu Stolicu u pogledu međunarodnih odnosa. Predstavnici Kraljevine SHS u pripremama za pregovore o konkordatu kao glavni motiv ističu potrebu uspostavljanja verskog mira u zemlji. Insistiraju na poštovanju pravila poklapanja državnih granica sa teritorijama duhovne jurisdikcije, ali i nerealno pokušavaju da formiraju jedinstveno predstavništvo Rimokatoličke crkve koje bi bilo izraženo preko Biskupske konferencije kojoj bi predsedavao najstariji nadbiskup u Kraljevini SHS (slično položaju patrijarha u Srpskoj pravoslavnoj crkvi) i predlažu formiranje pet mitropolija, od kojih je jedna trebala da bude Beogradska

sa nekoliko biskupija. U međuvremenu raste nezadovoljstvo katoličke hijerarhije vladinim verskim zakonodavstvom. Pitanja koja su po njihovom mišljenju najviše pogađala Crkvu bila su vezana za nadležnost i kontrolu nad za Zavodom sv. Jeronima u Rimu; vojnu obavezu sveštenika i bogoslova; poreske zakone; Starokatoličku crkvu; pitanje veronauke i školsku politiku uopšte; isplatu odštete povodom agrarne reforme; povratak crkava, zavoda i školskih zgrada koje su pripadale crkvenim ustanovama, a koji su „bili oteți posle sloma Austrije“ i dr. To nezadovoljstvo kulminiraće na iznenađenje članova delegacije prilikom pregovora u Rimu, kada su biskupi iz Kraljevine SHS tražili od Sv. Stolice da se konkordat ne potpisuje dok se ne ispune uslovi koje su oni postavili. Čak su od Sv. Stolice zahtevali da se odbije predlog delegacije Kraljevine SHS da se u katoličke crkve uvede glagoljica iako su prethodno to sami tražili. Pored zahteva biskupa i Sv. Stolice je imala svoje preduslove za sklapanje konkordata a primedbe na predlog iz Kraljevine stavljenе su na gotovo sve podnete tačke i bile su takve da ih je bilo moguće usvojiti samo delimično. Najviše razilaženja bilo je oko vladine kontrole nad crkvenom imovinom, uvođenja verskih redova i način postavljanja biskupa. Pregovori su sporazumno odloženi sa izraženom nadom da će ubrzo biti nastavljeni ali umesto toga usledio je prekid. Pored negativnog odnosa biskupata prema pitanjima tretiranim u pregovorima, nastavka sukoba oko Zavoda Sv. Jeronima, kao i sukoba nekih članova delegacije sa pojedinim biskupima, prekidu je doprinelo i protivljenje ministra prosvete Stjepana Radića (predsednika Hrvatske seljačke stranke) koji je smatrao da je konkordat bio nepovoljan po Hrvate. Iako pregovori iz 1925. nisu doveli do cilja, pomogli su da se mnoga pitanja konkretizuju i razjasne pozicije obe strane, ali su nagoveštavali i teškoće koje će nastati u budućnosti.

LITERATURA

Arhivski izvori:

- [1] Arhiv Jugoslavije: Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Vatikanu, 372; Ministarstvo vera, 69; Poslanstvo u Londonu, 341; Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije, 334.
- [2] Arhiv SANU: Fond Viktor Novak
- [3] Arhiv Srbije: Ministarstvo inostranih dela: Poslanstvo Kraljevine Srbije u Vatikanu.

Objavljeni arhivski izvori:

- [1] Avramovski, Živko. 1986. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*. I–II. Beograd–Zagreb: Arhiv Jugoslavije, Globus.
- [2] Veraja, Fabijan. 2014. *Nikola Moscatello savjetnik jugoslavenskog poslanstva pri Svetoj Stolici. „Uspomene“ u svjetlu dokumenata. Doprinos povijesti katolicizma u Jugoslaviji (1922–1946). „Uspomene“ popratio bilješkama Stipe Kljajić*. Rim: Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima; Split: Crkva u svijetu.
- [3] Krizman, Bogdan, Hrabak, Bogumil. 1960. *Zapisnici sa sednica Delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920*. Beograd: Kultura.
- [4] Pavlović, Kosta St. 2020. *Dnevnik 1930–1932*, pr. Srđan Micić, Nataša Milićević. Beograd: Istorijski arhiv Beograda: Institut za noviju istoriju Srbije.

Monografije i članci:

- [1] Čipčić, Marijan. 2020. Ante Trumbić i Josip Smolaka – prijatelji i politički rivali. 101–130. *Ante Trumbić: Biografski fragmenti i nasljeđe. Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Dr. Ante Trumbić (1864–1938.) – osam desetljeća od smrti“ održanog 15. studenoga 2018. godine u muzeju grada Splita*, pr. M. Čipčić. Split: Muzej grada Splita; Društvo prijatelja kulturne baštine Split.
- [2] Dimić, Ljubodrag, & Žutić, Nikola. 1992. *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- [3] Matijević, Margareta. 2019. *„Između partizana i pristojnosti“ – Život i doba Svetozara Rittiga (1873.–1961.)*. Zagreb: Slavonski Brod: Plejada; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- [4] Matijević, Zlatko. 3/1997. Katolici i politika: Spor između stranačkoga Hrvatskog katoličkog pokreta i izvan stranačke Katoličke akcije (1912–1929. godine). *Časopis za suvremenu povijest* 29: 437–456.
- [5] Matijević, Zlatko. 1/1986. Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje Jugoslavenske države 1918–1921. godine. *Povijesni prilozi* 5: 28–34.
- [6] Mithans, Gašper. 4/2013. Vloga tajnega pogajalca pri sklepanju jugoslovenskega konkordata, *Acta Histriae* 21: 809–824.

- [7] Mithans, Gašper. 2017. *Jugoslavanski konordat. Pacem in discordia ali jugoslavanski „kulturkampf“*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- [8] Mrkonjić, Tomislav. 2010. Izvještaji Pierrea Bastiena o „rimskom glagoljskom bogoslužju“ iz 1919. i 1926. godine. *Slovo* 60: 539–574.
- [9] Mužić, Ivan. 2003. *Katolička crkva i Stepinac i Pavelić*. Split: Marjan tisak.
- [10] Novak, Viktor. 1948. *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- [11] Perić, Ivo, Sirotković, Hodimir. 1989. Politička djelatnost i politički lik Josipa Smodlake. 9–30. *Izabrani spisi Josipa Smodlake*, pr. I. Perić, H. Sirotković. Split: Književni krug.
- [12] Petrović, Mirko. 2000. Projekat konkordata Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Svete Stolice 1925. i uporedni konkordatski režimi. U *Dijalog povjesničara – istoričara* (2, 485–502). Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung.
- [13] Salmić, Igor. 2015. *Al di là di ogni pregiudizio: Le trattative per il concordato tra la Santa Sede e il regno dei Serbi Croati e Sloveni/Jugoslavia e la mancata ratifica (1922–1938)*. Gregorian Biblical BookShop.
- [14] Tomas, Domagoj. 2016. *Apostolska administratura za Sjevernu Slavoniju i Baranju u kontekstu crkvenodržavnih odnosa* (Doktorska disertacija). Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:162895>, posljednji pristup 4. decembra 2020.
- [15] Valente, Massimiliano. 2020. Pietro Gasparri e il Regno dei Serbi, Croati e Sloveni nella prima fase dei rapporti diplomatici tra il Vaticano e Belgrado. In L. Pettinaroli, M. Valente, (Ed.), *Il cardinale Pietro Gasparri, segretario di Stato (1914–1930)* (Coll. „Online-Schriften des DHI Rom. Neue Reihe – Pubblicazioni online del DHI Roma. Nuova serie“ 4, 163–183). Heidelberg: Heidelberg University Publishing.
- [16] Valente, Massimiliano. 2016. I rapporti tra Santa Sede e Serbia nella Prima Guerra mondiale. In „*Inutile strage*“. *I cattolici e la Santa Sede nella Prima Guerra mondiale. Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914–2014)*, (Collana „Atti e Documenti“ 44, 493–513). Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano.
- [17] Valente, Massimiliano. 2012. *Diplomazia Pontificia e Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (1918–1929)*. Split: Filozofski fakultet, Odsjek za povijest.

- [18] Živojinović, Dragoljub R. 4/1967. Tajni referendum u okupiranoj Dalmaciji 1919. i njegov politički značaj. *Zadarska revija* 16: 288–297.
- [19] Živojinović, Dragoljub R. 1978. *Vatikan i Prvi svetski rat*. Beograd—Cetinje: Narodna knjiga, Obod.
- [20] Živojinović, Dragoljub R. 1980. *Vatikan, Srbija i stvaranje jugoslovenske države 1914–1920*. Beograd: Nolit.
- [21] Žutić, Nikola. 1–2/1992. Rimokatoličke dijeceze u Kraljevini Jugoslaviji – crkveno međudržavno razgraničenje i obrazovanje novih dijeceza. *Istorija 20. veka* 10: 73–82.
- [22] Žutić, Nikola. 1994. *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*. Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- [23] Davidov, Dinko. 1991. Đakovački biskup Anton Akšamović i Srbi. U *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj* (2, 209–325). Beograd: Odbor za istoriju Srba u Hrvatskoj SANU.
- [24] Dimić, Ljubodrag. 1997. *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*. (1–3). Beograd: Nolit.
- [25] Živojinović, Dragoljub R. 2–3/1966. Splitski biskup dr Juraj Carić i borba protiv italijanske politike u Dalmaciji 1918–1919. godine. *Istorijski glasnik* 145–168.
- [26] Živojinović, Dragoljub R. 2012. *Vatikan u balkanskom vrtlogu*. Beograd: Albatros plus.
- [27] Mičić, Srđan. 2018. *Od birokratije do diplomatije. Istorija jugoslovenske diplomatske službe 1918–1939*. Beograd: INIS.
- [28] Petrović, Dragoš, Krejić, Predrag. 1–2/2007. Srpski i jugoslovenski diplomatski predstavnici u Sjedinjenim Američkim Državama 1917–1945. *Arhiv. Časopis Arhiva Srbije i Crne Gore* 189–195.
- [29] Petrović, Mirko. 1997. *Konkordatsko pitanje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: Intermex.
- [30] Radić, Radmila. 2018. *Vojislav Janić (1890–1944) sveštenik i političar*. Beograd: INIS.
- [31] Rakitić, Dušan S. 2016. *Konkordat Kraljevine Srbije i projekti Konkordata Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije – Pravnoistorijski aspekti odnosa crkve i države* (Doktorska disertacija, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu). Beograd.

Leksikoni, rečnici, internet:

- [1] „Akšamović, Antun“, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=365>, poslednji pristup 16. januara 2021.
- [2] „Bauer, Antun“, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=6326>, poslednji pristup 28. decembra 2020.
- [3] „Benedikt XV“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=6875>, poslednji pristup 25. decembra 2020.
- [4] „Borgongini-Duca, Francesco“, <https://www.britannica.com/biography/Francesco-Borgongini-Duca?overlay=true&assemblyId=8988>, poslednji pristup 25. decembra 2020.
- [5] „Carić, Juraj“, *Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3389>, poslednji pristup 25. decembra 2020.
- [6] „Čedomil, Jakša“, *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13227>, poslednji pristup 16. januara 2021.
- [7] „Pietro Gasparri“, <https://www.britannica.com/biography/Pietro-Gasparri>, poslednji pristup 28. decembra 2020.
- [8] „Hohnjec, Josip“, *Slovenski biografski leksikon*, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi236162/>, poslednji pristup 6. decembra 2020.
- [9] „Jeglič, Anton Bonaventura“, <https://proleksis.lzmk.hr/28955/>, poslednji pristup 16. januara 2021.
- [10] „Lanović, Mihajlo“, *Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11123>, poslednji pristup 16. januara 2021.
- [11] „Pius XII“, <https://www.britannica.com/biography/Pius-XII>, poslednji pristup 27. decembra 2020.
- [12] *Ratna hronika Splita 1941–1945. Splitski antifašisti-šest portreta*, <http://www.ratnakronikasplita.com/prilozi/portreti>, poslednji pristup 27. decembra 2020.
- [13] „Lujó Bakotić“. 2004. *Srpski biografski rečnik (SBR)*, 1, Novi Sad: Matica srpska, 378–379.

Radmila RADIĆ, PhD

Principal Research Fellow, The Institute for Recent History of Serbia,
Serbia

CONCORDAT NEGOTIATIONS BETWEEN THE KINGDOM OF THE SERBS, CROATS AND SLOVENES AND THE HOLY SEE IN 1925.

Summary

The Kingdom of SCS and the Holy See established diplomatic relations in March 1920. The Holy See accepted the new country with hostility and hesitation. The nuncio monitored not only the state's religious policy but also the political atmosphere. He wanted to achieve unity among Roman Catholics in the civil and political spheres. The authorities of the Kingdom of SCS emphasized the need to maintain religious unity as the primary motivation in preparation for the concordat negotiations. Meanwhile, the Roman Catholic Church hierarchy dissatisfied with the state's religious legislation asked the Holy See not to sign a concordat until their conditions were met. Much of the controversy during the talks concerned government ownership of church land, the establishment of religious orders, and the appointment of bishops. The negotiations were postponed with the intention of being continued. The 1925 talks did not achieve the goal but helped to define certain issues.

Key words: *Kingdom of SCS. – Holy See. – Concordat. – Diplomatic relations. – Roman Catholic Church.*

Article history:
Received: 31. 1. 2021.
Accepted: 3. 3. 2021.